

L'UDSKÉ PRÁVA NA SLOVENSKÝCH A NÓRSKYCH ŠKOLÁCH.

AKO TO VIDIA DETI?

AUTORKY

Elena Gallová Kriglerová
Michaela Píšová

September 2022

Obsah

Úvod:.....	2
Analýza dokumentov vzdelávania o ľudských právach.....	4
Vzdelávanie o ľudských právach na Slovensku.....	4
Vzdelávanie o ľudských právach v Nórsku	9
Ako to vidia deti? Analýza rozhovorov a fokusových skupín	14
Čo sa asocjuje s ľudskými právami deťom a učiteľom?.....	14
Spoločenská diskusia o ľudských právach	16
Úloha školy pri téme ľudských práv	18
Ako sa mladí ľudia na Slovensku a v Nórsku učia o ľudských právach?	20
Úloha a pripravenosť učiteľov	23
Ako učiť o ľudských právach?.....	25
Zhrnutie.....	29
Summary.....	35

Úvod

Tento text je analýzou dokumentov, legislatívy a učebných osnov o ľudských právach na Slovensku a v Nórsku, ako aj kvalitatívneho výskumu realizovaného prostredníctvom fokusových skupín medzi žiakmi ôsmych ročníkov v troch školách na Slovensku, deviatych a desiatych ročníkov v Nórsku a piatich rozhovorov s učiteľmi na Slovensku.

Ľudské práva sú témou, ktorej by mala byť venovaná náležitá pozornosť najmä v dnešnej dobe, kedy dochádza k výrazným zmenám v spoločnosti a jej polarizácii. Tieto zmeny je veľmi dôležité reflektovať aj vo vzdelávacom procese, keďže mladí ľudia sa postupne stávajú dôležitými aktérmi v spoločnosti a práve vo vzdelávaní získavajú vedomosti, zručnosti a hodnotové orientácie, ktoré ovplyvňujú ich vnímanie sveta a nazeranie na to, ako v súčasnosti spoločnosť formuje svoje postoje k témam, ako je rešpekt, sloboda, práva menšín či všetkých obyvateľov krajín.

Nórsko, podobne ako iné škandinávске krajiny dlhodobo venuje týmto témam pozornosť aj vo vzdelávacom systéme, aj v spoločnosti celkovo. Mnohí aktéri zo Slovenska, či už školy, mimovládne organizácie, alebo aj štátne inštitúcie sa vďaka rôznym medzinárodným spoluprácam s aktérmi v týchto krajinách chodia inšpirovať práve do škandinávskych krajín.

Preto sme sa rozhodli realizovať túto menšiu komparatívnu štúdiu, ktorá prináša zaujímavé pozorovania a porovnania toho, ako sú ľudské práva uchopené a vyučované v týchto dvoch krajinách.

V prvej časti analýzy sa venujeme tomu, ako sú nastavené oficiálne prijaté dokumenty, vzdelávacie programy a obsahy vzdelávania v týchto dvoch krajinách. To nám prináša dôležitý rámec pre ďalšiu časť analýzy, ktorá sa venuje konkrétnym dopadom nastavenia vzdelávacieho systému na proces vzdelávania k ľudským právam.

V druhej časti textu sa teda venujeme „ľudským právam v praxi“. Dôležitým princípom, ktorý sme využili (aj) pri tejto analýze, je pohľad samotných detí – ten totiž považujeme za veľmi dôležitý, ak chceme kriticky reflektovať súčasnú situáciu v oblasti vzdelávania k ľudským právam.

Preto sme popri analýze dokumentov a toho, čo existuje na „papieri“ zamerali svoju pozornosť aj na pohľad samotných detí – jednak na Slovensku a jednak v Nórsku.

Vo fokusových skupinách, ktoré sme realizovali od mája do augusta 2022 sme sa zhovárali so žiakmi troch základných škôl na Slovensku a troch v Nórsku o témach, ktoré s ľudskými právami a so vzdelávaním k nim bytostne súvisia.

Zaujímalo nás, čo sa dnešným mladým ľuďom s témou ľudských práv spája, s čím si ich asociujú a čo považujú za dôležité témy, ak hovoríme o ľudských právach. Zároveň nás zaujímala celospoločenská diskusia o týchto témach – či v týchto dvoch krajinách prebieha a akým spôsobom, prípadne čo v nej absentuje. S deťmi sme hovorili aj o tom, či ľudské práva patria do škôl a či (prípadne prečo) je dôležité, aby sa v škole týmto témam venovali.

V ďalšej časti sme sa už konkrétne zamerali na to, čo a ako sa deti v školách o ľudských právach učia a ako túto výučbu reflektujú. Sledovali sme, čo podľa nich funguje a čo menej, kde sú najväčšie bariéry pri výučbe. Zaujímalo nás, či sú podľa nich učiteľky a učitelia dostatočne pripravení na výučbu či diskusiu o týchto témach a ako vzniká a upevňuje sa dôvera voči dospelým (učiteľkám/učiteľom) pri citlivých témach.

V poslednej časti sme sa zamerali na to, ako si deti vzdelávanie k ľudským právam predstavujú – čo by sa malo zmeniť, zlepšiť, prípadne čo by viac pomohlo, aby bola téma pre ne zaujímavejšia, aktuálnejšia a akú formu by malo toto vzdelávanie mať, aby bolo efektívne.

Fokusové skupiny sme ešte obohatili o rozhovory s piatimi slovenskými učiteľmi a učiteľkami. Chceli sme poznať aj ich pohľad, reflexiu situácie a to, čo oni vidia ako najväčšie prekážky či výzvy pri vzdelávaní k ľudským právam. Umožňuje nám to lepšie dokresliť situáciu na Slovensku. Nesporne by bolo užitočné, ak by takéto rozhovory boli realizované aj s učiteľmi v Nórsku, avšak z časového hľadiska a z hľadiska nastavenia projektu sme tieto rozhovory realizovali len so slovenskými učiteľmi a učiteľkami.

Táto krátka analýza nie je vyčerpávajúcim pohľadom na vzdelávanie k ľudským právam – je základnou sondou do uvažovania o tejto téme. Prináša mnoho tém na ďalšie uvažovanie a možno aj hlbšie skúmanie vzdelávania k ľudským právam. Nejde o reprezentatívny výskum, ktorý by podrobne mapoval situáciu v týchto dvoch krajinách. Avšak nesporne prináša veľmi dôležitý a veľmi často zanedbávaný pohľad samotných detí ako tých, ktorých sa ľudské práva nepochybne týkajú a mali by sa týkať celý život.

Analýza dokumentov vzdelávania o ľudských právach

V tejto časti sa venujeme popisu systémov vzdelávania k ľudským právam na Slovensku a v Nórsku na 2. stupni základnej školy. Bližšie sa pozrieme na hlavné dokumenty, ktoré definujú a dávajú rámec vzdelávaniu o a k ľudským právam v oboch štátoch.

Vzdelávanie o ľudských právach na Slovensku

Školský zákon stanovuje, že cieľom výchovy a vzdelávania je umožniť dieťaťu alebo žiakovi získať a posilňovať úctu k ľudským právam, základným slobodám a zásadám ustanoveným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj úctu k zákonu a osobitne vzťah k prevencii a zamedzeniu vzniku a šírenia kriminality a inej protispoločenskej činnosti.¹

Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy ľudské práva

Štátny (celonárodný) vzdelávací program (ďalej ŠVP) škôl je podľa školského zákona hierarchicky najvyšší cieľovo programový projekt vzdelania, ktorý zahŕňa rámcový model absolventa, rámcový učebný plán školského stupňa a jeho rámcové učebné osnovy.

Predstavuje prvú, rámcovú úroveň dvojúrovňového participatívneho modelu riadenia škôl. Vyjadruje hlavné princípy a ciele vzdelanostnej politiky štátu, ako aj demokratické a humanistické hodnoty, na ktorých je národné vzdelávanie založené. Vymedzuje všeobecné ciele škôl ako kľúčové spôsobilosti (kompetencie) vo vyváženom rozvoji osobnosti žiakov a rámcový obsah vzdelania. Štátny vzdelávací program podporuje komplexný prístup pri rozvíjaní žiackych spôsobilostí poznávať, konať, hodnotiť a dorozumievať sa i porozumieť si na danom stupni vzdelávania. Je východiskom a záväzným dokumentom pre vytvorenie individuálneho školského vzdelávacieho programu školy, kde sa zohľadňujú špecifické lokálne a regionálne podmienky a potreby.²

Štátny vzdelávací program stanovuje povinné vyučovacie predmety, ktoré sú začlenené do jednotlivých vzdelávacích oblastí a tieto oblasti podrobne popisuje. Vzdelávacie oblasti na druhom stupni základnej školy sú : Jazyk a komunikácia, Matematika a práca s informáciami, Človek a príroda, Človek a spoločnosť, Človek a hodnoty, Človek a svet práce, Umenie a kultúra, Zdravie a pohyb. Okrem toho zavádza do

---

¹ Slovenská republika, *Zákon č. 245/2008 Z. z. Zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>

² Štátny pedagogický ústav, *Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike*

ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, dostupné na:

https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/isced2_spu_uprava.pdf

vyučovacieho procesu aj prierezové témy, ktoré by mali reflektovať otázky súčasného človeka, krajiny, EÚ a sveta.³

Hlavné ciele a očakávania od žiakov v ŠVP

ŠVP pre druhý stupeň základného vzdelávania stanovuje ciele vzdelávania. Hlavným cieľom je, aby žiaci nadobudli :

- primerane veku rozvinuté kľúčové spôsobilosti (kompetencie),
- zmysluplné základné vedomosti a znalosti a vypestovaný základ záujmu o celoživotné učenie sa,
- jasné povedomie národného a svetového kultúrneho dedičstva,
- záujem a potrebu zmysluplnej aktivity a tvorivosti.

Zámermi nižšieho sekundárneho vzdelávania sú tieto očakávania od žiaka:

- osvojiť si základ všeobecného vzdelania poskytovaného školou,
- mať záujem a potrebu učiť sa aj mimo školy,
- osvojiť si a využívať efektívne stratégie učenia sa,
- nadobudnúť primeranú úroveň komunikačných spôsobilostí a spolupráce,
- mať rešpekt k druhým a zodpovedný vzťah k sebe a svojmu zdraviu.

ŠVP stanovuje aj profil absolventa – vzdelanostný model absolventa, ktorý je založený na kľúčových spôsobilostiach, ktoré zahŕňujú komplex vedomostí a znalostí, spôsobilostí a hodnotových postojov umožňujúcich jednotlivcovi poznávať, účinne konať, hodnotiť, dorozumievať sa a porozumieť si, začleniť sa do spoločenských vzťahov a osobnostne sa rozvíjať. Zjednodušene ide o spôsobilosť uplatniť svoje vzdelanie v pracovnom, občianskom, rodinnom a osobnom živote.⁴

Vzdelávacia oblasť človek a spoločnosť:

O tejto oblasti sa vo ŠVP dočítame, že je to vzdelávacia oblasť, ktorá sa prostredníctvom obsahu snaží uchovať kontinuitu tradičných hodnôt našej spoločnosti v súlade s aktuálnymi integračnými procesmi a viesť k vnímaniu vlastenectva a národnej hrdosti v kontexte európanstva a multikulturalizmu. Spolu s občianskou náukou nájdeme v tejto vzdelávacej oblasti aj predmety dejepis a geografiu. Pokiaľ sa pozrieme na kľúčové kompetencie, ku ktorých vytváraniu výchova a vzdelávanie v tejto oblasti smeruje a čo sa môže vo výuke týkať aj vzdelávania o ľudských právach sú to hlavne tieto kompetencie:

---

³ Národný inštitút vzdelávania a mládeže, 'ŠVP pre druhý stupeň', dostupné na:

<https://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/svp-druhy-stupen-zs/>

⁴ Štátny pedagogický ústav, *Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike*

ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, dostupné na:

https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/isced2_spu_uprava.pdf

- Osvojovanie si noriem ľudského spoločenského správania a občianskeho spolužitia
- Rešpektovanie hodnoty pozitívnych medziľudských vzťahov
- Pochopenie podstaty demokracie, práv a povinností občanov, rozpoznávanie protiprávneho konania a uvedomenia si jeho dôsledkov
- Kultivované vyjadrovanie vlastných myšlienok, názorov, postojov a ich obhajovanie
- Úcta k vlastnému národu a k iným národom a národnostiam
- Pochopenie a rešpektovanie kultúrnych, náboženských a iných odlišností ľudí a spoločenských skupín
- Budovanie kladného vzťahu ku všetkým humánnym a demokratickým hodnotám.⁵

Ľudské práva v občianskej náuke:

Občianska náuka je súčasťou vzdelávacej oblasti **Človek a spoločnosť**. Predmet občianska náuka má v rámcovom učebnom pláne⁶ pre základné školy s vyučovacím jazykom slovenským určený počet hodín za 5. -9. ročník ZŠ. Sú to 4 vyučovacie hodiny.

V ŠVP je predmet občianska náuka charakterizovaný ako predmet, ktorý má prispievať k orientácii žiakov v rodinnom a školskom prostredí. Vede ich k poznávaniu svojej obce, regiónu, vlasti a Európskej únie. Umožňuje žiakom pochopiť seba samých a pomáha im v ich socializačnom procese. Učí ich demokraticky myslieť a konať, **poznávať svoje práva a povinnosti a obhajovať práva druhých**. Poskytuje žiakom základné vedomosti z oblasti štátu a práva a vedie ich k aktívnej občianskej angažovanosti a umožňuje im pochopiť ekonomický život spoločnosti.

Ľudských práv sa priamo alebo nepriamo môžu týkať aj jednotlivé ciele učebného predmetu občianska náuka. Príkladmi týchto cieľov definovaných v ŠVP môžu byť ciele, ktorými sa predmet spolupodieľa na utváraní a rozvíjaní kľúčových kompetencií tým, že vedie žiaka k podpore vedomia jedinečnosti a neopakovateľnosti každého človeka v spoločnosti, utváraniu vedomia vlastnej identity a identity druhých ľudí, akceptovaniu vlastnej osobnosti a osobnosti druhých ľudí, aktívnemu občianstvu a osobnej angažovanosti, uvedomovaniu si práv a povinností, rešpektovaniu základných princípov demokracie a tolerancie, rozpoznávaniu stereotypných názorov na postavenie muža a ženy, k obhajovaniu vlastných postojov a k primeranému obhajovaniu svojich práv, atď.

V obsahu vzdelávania občianskej náuky nájdeme jednotlivé tematické celky, ktoré majú plniť svoj obsahový štandard a výkonový štandard.

---

⁵ Štátny pedagogický ústav, *Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike*

ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, dostupné na:

https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/isced2_spu_uprava.pdf

⁶ Národný inštitút vzdelávania a mládeže, *‘Rámcový učebný plán pre základné školy’*, dostupné na:

<https://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/ramcovy-ucebny-plan/>

V tematickom celku **moja rodina** nachádzame témy, ktoré sa môžu týkať ľudských práv nasledovne: Žiaci by sa mali oboznámiť s normami a pravidlami, právami a povinnosťami členov rodiny, na základe toho by mal žiak vedieť chápať spätosť práv a povinností, vedieť ochraňovať svoje práva a plniť si svoje povinnosti.

Ďalšou oblasťou sú **Dokumenty a zákon o rodine**, kde by sa mali žiaci a žiačky oboznámiť s Dohovorom o právach dieťaťa a Zákonom o rodine a následne poznať svoje práva a povinnosti.

V tematickom celku **sociálne vzťahy v spoločnosti** sú aj obsahy ako: štruktúra obyvateľstva- rasy, národy, náboženstvá, kultúra a multikultúrnosť, kde výkonový štandard hovorí o tom, že žiak /žiačka je tolerantný/á voči rasám, národom a národnostiam, je tolerantný /á voči náboženstvám iných ľudí a chápe hodnoty jednotlivých kultúr a toleruje kultúrnu rozmanitosť.

Konkrétne k ľudským právam sa v občianskej náuke žiaci dostávajú v tematickom celku **Občiansky život ako proces formovania demokracie**, v ktorom sú oblasti definované nasledovne: **Čo sú ľudské práva a slobody a prečo sa ich učíme, základné dokumenty ľudských práv a patria aj deťom ľudské práva? Niet práv bez povinností a zodpovednosti.** Tu sa žiaci oboznamujú s dokumentami ľudských práv, Všeobecnou deklaráciou ľudských práv, Dohovorom o ľudských právach, právach detí, Deklaráciou práv dieťaťa a Dohovorom o právach dieťaťa. Žiaci by mali podľa ŠVP vedieť vymenovať základné ľudské práva a slobody, vedieť vyhľadávať v Ústave SR jednotlivé skupiny práv a zdôrazniť, prečo sa o právach učia. Mali by poznať základné dokumenty ľudských práv, poznať inštitúcie ochraňujúce ľudské práva, poznať svoje práva, vedieť posúdiť situácie kedy sú práva detí porušované, uplatňovať zodpovednosť voči právam ostatných v bežnom živote.⁷

Nový rámec štátneho vzdelávacieho programu pre základné vzdelávanie

Ministerstva školstva zverejnilo nový dokument, ktorý sa venuje bližšie aj ľudským právam- **Vzdelávanie pre 21. storočie. Východiská zmien v kurikule základného vzdelania.** Štátny pedagogický ústav začal od roku 2021 pracovať na tvorbe tohto nového rámca štátneho vzdelávacieho programu pre základné vzdelávanie. Nový vzdelávací obsah bude pripravený k školskému roku 2023/2024, aby sa v priebehu ďalších štyroch rokov postupne dostal do všetkých základných škôl.

V konkrétnom a úplnom vyjadrení je cieľom základného vzdelávania to, aby žiak po jeho absolvovaní bol schopný: **konať na základe poznania spoločenských a právnych noriem, ľudských práv a v súlade s demokratickou kultúrou spoločnosti.**

Tento dokument stanovuje štyri kľúčové komponenty: priestor, čas, človek a spoločnosť. Komponent **spoločnosť** má 3 vzdelávacie cykly. Tretí vzdelávací cyklus hľadá odpovede na otázky, ako funguje demokratický štát a demokratické občianstvo na rôznej úrovni. Predpokladom na to je osvojenie si participatívneho prístupu, pochopenie potreby mechanizmu delby moci s jej jednotlivými súčasťami, dôstojnosti človeka a rovnosti medzi ľuďmi, existencie práva a koncepcie uplatňovania **základných ľudských práv a slobôd**, a to aj v kontexte ich historického vývoja. Výrazom uvedených kategórií je

---

⁷ Štátny pedagogický ústav, *Štátny vzdelávací program. Občianska náuka (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) Príloha ISCED 2'*, dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/obcianska_nauka_isced2.pdf

spôsobilosť žiakov sa kultivovane vyjadrovať z perspektívy „my“ o tých druhých. To ich zároveň podnecuje k vzájomnému porozumeniu a dialógu.⁸

Ako sa vzdeláva o ľudských právach na Slovensku

Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky vydalo Monitoring o vzdelávaní a dodržiavaní ľudských práv školskom a rodinnom prostredí za roky 2004 až 2019 (Trendová analýza zistení za obdobie pätnásť rokov)⁹.

Zistené výsledky výskumov realizovaných v rokoch 2005 až 2018 zamerané na porovnanie konkrétnych znalostí práv dieťaťa u žiakov základných a stredných škôl ukázali, že vo všetkých sledovaných rokoch sa na prvých miestach objavilo právo na vzdelanie, právo na výchovu a život v rodine, právo na slobodu prejavu a prístup k informáciám a právo na život. Toto zistenie kopíruje obsah ŠVP pre občiansku náuku, kde sú tieto témy presne dané a stanovené.

Právo na vzdelanie je najčastejšie uvádzaným právom počas celého sledovaného obdobia (14 rokov) u skúmaných žiakov základných a stredných škôl. Pri zisťovaní v roku 2019 je vidieť mierne pozitívny trend. Výlučné využívanie učebnice bez doplnenia odbornými materiálmi, textami či názornými pomôckami deklarovalo „len“ 17,6 % opýtaných. Uvedený fakt autorka považuje za posun vo výučbe ľudských práv. Výsledky názorov žiakov základných a stredných škôl ukázali, že neustále klesá počet žiakov, ktorí uviedli, že vedomosti o ľudských právach a právach dieťaťa získali na vyučovacích hodinách a besedách organizovaných školou, naopak, stúpa získavanie vedomostí a poznatkov prostredníctvom prednášok s odborníkmi k vybraným ľudskoprávnym témam.

Názory na rozsah priestoru venovaný problematike ľudských práv sa delia približne na dve skupiny, na tých, ktorí sa domnievajú, že danej problematike by sa mal v školách venovať väčší priestor a na tých, ktorí sú spokojní s jeho rozsahom. Spokojnosť s priestorom je viac zastúpená v názoroch učiteľov základných škôl. Okrem toho došlo k nárastu podielu tých učiteľov, ktorí sa domnievajú, že výučba ľudských práv skôr neovplyvňuje na zmenu názorov a postojov žiakov základných a stredných škôl. Zároveň v otvorených otázkach bola často zastúpená požiadavka na zvýšenie časovej dotácie pre predmet občianska náuka, náuka/náuka o spoločnosti. Takmer všetci skúmaní pedagógovia pripisujú ďalšiemu vzdelávaniu učiteľov v oblasti ľudských práv nezastupiteľný význam, dokonca väčšina ho považuje za veľmi dôležité a potrebné, avšak miera zapojenia do vzdelávacích aktivít v oblasti je nepostačujúca.¹⁰

---

⁸ Národný inštitút vzdelávania a mládeže, 'Vzdelávanie pre 21. storočie', dostupné na: <https://www.statpedu.sk/sk/svp/vzdelavanie-21-storocie/>

⁹ Bieliková, M. (2020), *Monitoring o vzdelávaní a dodržiavaní ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí za roky 2004 až 2019 (Trendová analýza zistení za obdobie pätnásť rokov)*, Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky, Bratislava, dostupné na: https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/Monitoring_o_vzdelavani_a_dodrziavani_LP_za_roky_2004-2019.pdf

¹⁰ Bieliková, M. (2020), *Monitoring o vzdelávaní a dodržiavaní ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí za roky 2004 až 2019 (Trendová analýza zistení za obdobie pätnásť rokov)*, Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky, Bratislava, dostupné

Vzdelávanie o ľudských právach v Nórsku

Verejné vzdelávanie je v Nórsku bezplatné, zatiaľ čo v materských školách sa platí rodičovský poplatok. Nórsky parlament a vláda stanovujú cieľ a rozhodujú o rámci pre sektor vzdelávania. Ministerstvo školstva a výskumu je zodpovedné za realizáciu národnej vzdelávacej politiky. Vzdelávanie v Nórsku je povinné pre všetky deti vo veku od 6 do 16 rokov. Nórsky školský systém možno rozdeliť na tri časti: Základná škola (Barneskole, vek 6-13 rokov), nižší druhý stupeň (Ungdomsskole, vek 13-16 rokov) a vyšší druhý stupeň (Videregaende skole, vek 16-19 rokov).¹¹

Základným dokumentom, ktorý stanovuje hlavné zásady a hodnoty vzdelávania sú základné učebné osnovy: „Generell del av Læreplanverket“ .

Základné učebné osnovy Nórska

Základné učebné osnovy obsahujú hodnoty a princípy pre základné a stredoškolské vzdelávanie a odbornú prípravu. Sú súčasťou učebných osnov stanovených kráľovským dekrétom z 1. septembra 2017 a podľa § 1 až 5 zákona o vzdelávaní. Základné učebné osnovy obsahujú

- základné hodnoty výchovy a vzdelávania,
- zásady výchovy a všestranného rozvoja a
- zásady pre školskú prax.

Učebné osnovy predmetov opisujú obsah a ciele predmetov. Základné učebné osnovy udávajú smerovanie vyučovania a odbornej prípravy v predmetoch a všetky predmety prispievajú k realizácii všeobecného cieľa základného a stredoškolského vzdelávania a prípravy. Učebné osnovy ako celok sú základom pre vyučovanie a odbornú prípravu, pričom jednotlivé časti sú úzko prepojené a majú sa používať spoločne.¹²

Účel vzdelávania

Ustanovenie o cieľoch v zákone o vzdelávaní uvádza nasledovné definície vzdelávania:

- Výchova a vzdelávanie v školách a školských zariadeniach v spolupráci a v zhode s domovom má otvárať dvere do sveta a poskytovať žiakom historický a kultúrny prehľad a ukotvenie.
- Výchova a vzdelávanie sa zakladajú na základných hodnotách v kresťanských a humanistických tradíciách, ako je úcta k ľudskej dôstojnosti a prírode, a na intelektuálnej slobode, dobročinnosti,

---

na:https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/Monitoring_o_vzdelavani_a_dodrziavani_LP_za_roky_2004-2019.pdf

¹¹ Norwayeducation.info, 'K-12 Education System in Norway', dostupné na: <https://www.norwayeducation.info/k12>

¹² Utdanningsdirektoratet, 'Core curriculum. About the core curriculum', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/om-overordnet-del/?lang=eng>

odpustení, rovnosti a solidarite, hodnotách, ktoré sa objavujú aj v rôznych iných náboženstvách a vierovyznaniach a sú zakorenené v ľudských právach.

- Vzdelávanie a odborná príprava pomáhajú zvyšovať znalosti a porozumenie národného kultúrneho dedičstva a spoločných medzinárodných kultúrnych tradícií.
- Vzdelávanie a odborná príprava majú umožniť nahliadnúť do kultúrnej rozmanitosti a preukázať úctu k presvedčeniu jednotlivca. Majú podporovať demokraciu, rovnosť a vedecké myslenie. Žiaci si majú rozvíjať vedomosti, zručnosti a postoje tak, aby zvládli svoj život a mohli sa podieľať na pracovnom živote a na živote spoločnosti. Majú mať príležitosť byť tvoriví, angažovaní a zvedaví.
- Žiaci sa naučia kriticky myslieť a konať eticky s environmentálnym povedomím. Majú mať spoločnú zodpovednosť a právo na participáciu.
- Školy a vzdelávacie zariadenia sa stavajú k žiakom s dôverou, rešpektom a úctou dávajú im výzvy, ktoré podporujú ich záujem a túžbu učiť sa. Bojujú proti všetkým formám diskriminácie.¹³

Základné hodnoty vzdelávania a odbornej prípravy

Škola vo svojej praxi vychádza z hodnôt uvedených v cieľoch zákona o výchove a vzdelávaní. Týmito hodnotami sú konkrétne:

- Ľudská dôstojnosť: Škola zabezpečuje, aby bola zachovaná ľudská dôstojnosť a hodnoty, ktoré ju podporujú sú základom vzdelávania a odbornej prípravy a všetkých činností.
- Identita a kultúrna rozmanitosť: Škola poskytne žiakom historický a kultúrny prehľad, ktorý im umožní mať dobrý základ v ich živote a pomôže každému žiakovi zachovať a rozvíjať svoju identitu v inkluzívnom a rozmanitom prostredí.
- Kritické myslenie a etické povedomie: Škola pomáha žiakom byť zvedavými a klásť otázky, rozvíjať vedecké a kritické myslenie a konať s etickým vedomím.
- Radosť z tvorby, angažovanosť a chuť objavovať: Škola umožní žiakom zažiť radosť z tvorivosti, angažovanosť a chuť objavovať a umožní im vidieť príležitosti a premieňať nápady na praktické činy.
- Úcta k prírode a environmentálne povedomie: Škola má pomáhať žiakom rozvíjať úctu a rešpekt k prírode, tak aby sa z nej mohli radowať a rozvíjať klimatické a environmentálne povedomie.
- Demokracia a participácia: Škola poskytuje žiakom možnosť participácie a žiaci sa učia, čo demokracia znamená v praxi.¹⁴

---

¹³ Utdanningsdirektoratet, 'Core curriculum. About the core curriculum', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/om-overordnet-del/?lang=eng>

¹⁴ Utdanningsdirektoratet, 'Core curriculum. About the core curriculum', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/om-overordnet-del/?lang=eng>

Predmet sociálne štúdie

Predmetom, ktorý sa najviac podobá slovenskému ekvivalentu - okruhu „Človek a spoločnosť“ prípadne „Človek a hodnoty“ je predmet **sociálne štúdie**:

Spoločenské vedy sú dôležitým predmetom, ktorý žiakom poskytuje zručnosti byť participujúcimi, angažovanými a uvedomelými členmi spoločnosti. Predmet pomáha žiakom rozpoznať súvislosti medzi rozhodnutiami jednotlivca, spoločenskými štruktúrami a hranicami tolerancie. V rámci spoločenských vied žiaci majú možnosť skúmať svoju vlastnú identitu, miestne komunity v ktorých žijú, a národné a globálne výzvy. V tomto predmete sa žiaci dozvedia, ako sú historické, geografické a súčasné udalosti základom, z ktorého ľudia uspokojujú svoje potreby, a ako sa rozdeľuje moc a zdroje. Žiaci sa dozvedia, že nie sme len ovplyvnení históriou, ale že aj my históriu sami tvoríme.

Predmet prispieva k rozvíjaniu chápania individuálnej identity žiakov a rozmanitých spoločností. To znamená, že predmet sa učí prostredníctvom väčšinovej a menšinovej perspektívy so špecifickým zameraním na sámsku kultúru a komunitu. Spoločenské vedy tak pomáhajú posilňovať porozumenie sebe samým, spoločnosti, v ktorej deti žijú, a spôsobom, ktorými môžu ovplyvniť svoj vlastný život a budúcnosť. Všetky predmety pomáhajú žiakom pochopiť hodnotný systém učenia. Spoločenské vedy pomáhajú žiakom byť angažovanými, kritickými, inovatívnymi a podporujú postoje a hodnoty, ako je tolerancia, rovnosť a rešpekt. Využívaním prístupu a metodológie sociálnych štúdií sa žiaci rozvíjajú ako aktívni občania na základe poznatkov o demokracii a občianskej spoločnosti, životného prostredia, ľudských práv, rovnosti a hodnoty rozmanitosti.

Základnými prvkami predmetu „sociálne štúdie“ sú:

- zmysel pre údiv a objavovanie
- uvažovanie o spoločnosti a vzájomných väzbách
- pochopenie a účasť na demokracii
- udržateľné spoločenstvá
- rozvoj identity a spolupatričnosti

V predmete sociálne štúdie sa majú rozvíjať aj jednotlivé základné zručnosti ako sú rozprávanie, písanie, čítanie, počítanie a digitálne zručnosti.

V predmete nájdeme aj interdisciplinárne témy, akými sú zdravie a životné zručnosti, demokracia a občianstvo a udržateľnosť.¹⁵

Kompetencie

Pre predmet sociálne štúdie je stanovený zoznam kompetencií, ktoré majú žiaci a žiačky nadobudnúť. Tieto kompetencie sú odstupňované podľa ročníkov. Ľudské práva sa dajú isto nájsť aj v iných kompetenciách, vyberáme však príklady niektorých na porovnanie kompetencií a učebných cieľov na Slovensku. Nórski žiaci

---

¹⁵ Utdannings-direktoratet, ' Curriculum for Social Studies (SAF01-04) ', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/saf01-04?lang=eng>

a žiačky sa zoznamujú s ľudskými právami už od prvého ročníka, konkrétne v prvom a druhom ročníku nájdeme v stanovených oblastiach aj to, že by mali byť schopní :

- predstaviť a uviesť príklady práv detí v Nórsku a vo svete a vedieť, čo môžu deti robiť, keď sú tieto práva porušované.
- zistiť a vedieť uviesť príklady toho, ako môžu deti ovplyvniť rozhodnutia a spolupracovať na demokratických procesoch

V 3. a 4. ročníku sa vzdelávanie o ľudských právach ďalej rozvíja a niektoré kompetencie, ktoré sa úplne priamo týkajú ľudských práv sú:

- vedieť predstaviť ľudské práva a práva detí a zamyslieť sa nad tým, prečo máme tieto práva
- vedieť uviesť dôvody, prečo boli Sámom udelené práva pôvodného obyvateľstva v Nórsku, a opísať rôzne formy kultúrneho a sociálneho života Sámov v minulosti aj v súčasnosti
- vedieť hovoriť o identite, rozmanitosti a spoločenstve a zamyslieť sa nad tým, aké to môže byť, ak človek nie je súčasťou komunity

V 5. – 7. ročníku majú žiaci nadobudnúť ďalšie kompetencie:

- vedieť preskúmať rôzne aspekty rozmanitosti v Nórsku a zamyslieť sa nad potrebou byť sám sebou a patriť do komunity
- diskutovať o tom, čo pre demokraciu znamená rovnosť a rovnaké príležitosti a vypracovať návrhy, ako bojovať proti predsudkom, rasizmu a diskriminácii
- hovoriť o ľudských hodnotách a rovnosti a porovnať, ako ľudské práva boli zavedené a uplatňované v rôznych krajinách
- preskúmať hlavné aspekty histórie sámskeho národa a národnostných menšín v Nórsku a pripraviť prezentáciu o právach Sámov a národnostných menšín v Nórsku v súčasnosti
- zamyslieť sa nad variáciami v identite, sexuálnej orientácii a rodovej identite, vlastných a cudzích hraníc v súvislosti s emóciami, telom, rodom a sexualitou a diskutovať o tom, čo sa dá robiť, ak sú tieto hranice narušené.¹⁶

Hodinová dotácia pre predmet sociálne štúdiá je 385 hodín pre prvý až siedmy ročník (základná škola) a 249 hodín pre ôsmy až desiaty ročník (nižší druhý stupeň). Jedna vyučovacia hodina trvá 60 minút.¹⁷

---

¹⁶ Utdannings-direktoratet, ' Curriculum for Social Studies (SAF01-04) ', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/saf01-04?lang=eng>

¹⁷ Utdannings-direktoratet, ' Curriculum for Social Studies (SAF01-04) ', dostupné na: <https://www.udir.no/lk20/saf01-04?lang=eng>

Ako sa vzdeláva o ľudských právach v Nórsku

V jednotlivých častiach predmetu sociálne štúdiá nájdeme mnoho krát zmienku o Sámoch. V Nórsku sa deti učia už od prvého ročníka o histórii sámskeho domorodého národa, výuka o diskriminácii Sámov je povinnou súčasťou osnov. V Nórsku sa Sámovia storočia potýkali s diskrimináciou, v polovici 19. storočia bola zavedená politika „ponóršťovania“, ktorá mala za cieľ úplnú asimiláciu. Jedným z hlavných nástrojov bolo aj umiestňovanie Sámskych detí do internátnych škôl, separovanie od ich rodičov, čím sa zamedzovalo predávanie sámskeho jazyka a kultúry ďalším generáciám.¹⁸

Podpora ľudských práv a demokratických zásad je základom nórskej zahraničnej politiky. Často môže byť Nórsko považované za vzor pre ostatné národy - úspešnú, bohatú a cnotnú krajinu so stabilným politickým systémom. Základom vzdelávania o ľudských právach je Všeobecná deklarácia ľudských práv, článok 26 ods. 2, ktorý zdôrazňuje, že vzdelávanie má smerovať k posilneniu dodržiavania ľudských práv a základných slobôd. Má podporovať porozumenie, toleranciu a priateľstvo medzi všetkými národmi, rasovými alebo náboženskými skupinami. Dohovor o právach dieťaťa, článok 29 ods. 1 písm. b), ako aj Dohovor o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, článok 13 ods. 1, stanovujú, že vzdelávanie má rozvíjať "rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd". Tieto ustanovenia je potrebné vnímať aj v súvislosti s článkom 29 ods. 1 písm. d) Dohovoru o právach dieťaťa, v ktorom sa zdôrazňuje, že vzdelávanie má smerovať k "príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, tolerancie, rovnosti pohlaví a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu".¹⁹

Ľudské práva sú významnou súčasťou budovania národnej identity v Nórsku a vzdelávanie v/ o ľudských právach zohráva dôležitú úlohu pri vzdelávaní občanov v tomto smere. Vzdelávanie o ľudských právach prispieva k vytváraniu a potvrdzovaniu sebaobrazu. Nájdeme ich stabilne ukotvené v základných dokumentoch v oblasti vzdelávania, ako sú biele knihy a nórske oficiálne správy, doložky o účele zákona o vzdelávaní, v predmete sociálne štúdiá a základných učebných osnovách.

V základných učebných osnovách, v predmete sociálne štúdiá a iných dokumentoch sú ľudské práva postavené ako základné hodnoty vzdelávania, tvorené ako inkluzívny, medzikultúrny a univerzálny súbor hodnôt.²⁰ Implementácia výchovy k ľudským právam do školského systému v Nórsku môže byť opodstatnená na základe niekoľkých dimenzií. Dôležitým zdrojom a legitímnym základom tejto témy sú medzinárodné právo spolu s vnútroštátnym právom, vnútroštátnymi vzdelávacími usmerneniami, učebnými osnovami a rámcom v ktorých sú tieto témy zahrnuté.²¹

---

¹⁸ Košlerová, A. (2022), 'Norští žáci se povinně učí o národnostních menšinách od první třídy, říká učitelka základní školy', *Irozhlas.cz*, 17. september 2022, dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/norsko-ucitelka-skola-mensina-diskriminace-samove_2209171732_ank

¹⁹ Strommen Lile, H. (2019), 'The Realisation of Human Rights Education in Norway', dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18918131.2019.1674007>

²⁰ Vesterdal, K. (2016), 'The roles of human rights education in Norway', s. 246, dostupné na: <https://falstadsenteret.no/wp-content/uploads/2017/02/PhD-Knut-Vesterdal-mai-2016.pdf>

²¹ Vesterdal, K. (2016), 'The roles of human rights education in Norway', s. 8, dostupné na: <https://falstadsenteret.no/wp-content/uploads/2017/02/PhD-Knut-Vesterdal-mai-2016.pdf>

Ako to vidia deti? Analýza rozhovorov a fokusových skupín

Čo sa asociuje s ľudskými právami deťom a učiteľom?

V prvej časti výskumu sme sa zamerali na asociácie, ktoré sa spájajú s témou ľudských práv. Tie sú veľmi komplexné a široké, do veľkej miery závisí aj od verejného či politického diskurzu, prípadne toho, ako (a či vôbec) sa hovorí o tejto téme v školách či v domácom prostredí detí a mladých ľudí.

Vo fokusových skupinách sme sa preto pýtali slovenských a nórskeho detí a slovenských učiteľov a učiteliek, čo im príde na um, keď sa spomenú ľudské práva, s čím sa im to spája a čoho sa ľudské práva najčastejšie týkajú.

Deťom sa s ľudskými právami spája najmä sloboda, rešpekt a dôstojnosť

Slovenské aj nórske deti hovorili o pomerne širokom uchopení ľudských práv. Jednou z najčastejších asociácií bola **sloboda**. Tá má podľa nich predovšetkým podobu práva vyjadrovať svoje názory, presvedčenia, aby človek mohol byť sám sebou a nebola mu upieraná vlastná identita.

Že ľudia nie sú ničím ohraničení a môžu vyjadrovať aj veci, ktoré by najradšej chceli urobiť a nie sú nikde zaškatulkovaní a môžu robiť, čo chcú (fokusová skupina, Slovensko)

Že môžeš povedať a myslieť si čo chceš a veriť čomu chceš a komunikovať ako chceš, ale pritom nezneužívať slobodu vyjadrovania (fokusová skupina, Nórsko).

To, že Československo bolo 40 rokov komunistickou krajinou sa odrazilo aj v tom, že sloboda sa ešte stále, aj vyše 30 rokov po páde komunizmu, spája so slobodou voľného pohybu a cestovania. To môže byť spôsobené práve vyššie spomínaným verejným diskurzom, v ktorom často práve pri spomienkach na pád komunizmu a obnovení demokratického zriadenia zaznieva sloboda pohybu a cestovania ako jedna z najdôležitejších slobôd, ktoré sme nadobudli.

Keďže išlo o mladých ľudí, veľmi často svoje slobody spájali aj s tým, čo býva napríklad obmedzované v rámci školských poriadkov v školách – teda že majú sami právo obliekať sa ako chcú, prípadne mať určitý účes alebo doplnky. To sa vo viacerých výskumoch ukazuje aj z minulosti, že často sa mladí ľudia na Slovensku cítia obmedzení práve na takýchto právach, ktoré vo svojom veku považujú za dôležité.

Sloboda vyjadriť svoj názor sa premieta aj do pocitu vypočutia. To rezonovalo počas viacerých fokusových skupín na Slovensku, ale aj v **Nórsku**. Obe skupiny detí vyjadrovali potrebu môcť vyjadriť svoj názor, ale často aj skepsu voči tomu, či býva ich názor aj vypočutý. Tam sa v oboch krajinách ukázalo, že toto právo považujú za dôležitú hodnotu, ale často sa stretávajú s tým, že napriek tomu, že môžu svoj názor vyjadriť, nie vždy bývajú aj vypočutí a (najmä) učiteľia/učiteľky nemajú vždy pochopenie pre takéto názory a neakceptujú ich, prípadne vstupujú mocensky do vzťahu so žiakmi.

V **Nórsku** odznela aj sloboda vierovyznania ako ďalšie dôležité právo, ktoré býva často opomínané.

Na Slovensku deti zdôrazňujú rovnosť a rešpekt voči menšinám, pre Nórske deti ľudské práva znamenajú najmä sociálne práva

Druhou témou súvisiacou s ľudskými právami bola **rovnosť a rešpekt** medzi ľuďmi. Tá súvisí predovšetkým s tým, že napriek odlišnostiam medzi ľuďmi by sme mali všetci k sebe pristupovať rešpektujúco a rovnocenne.

V tejto súvislosti mladí ľudia predovšetkým na Slovensku hovorili veľmi často o rôznych menšinách či špecifických skupinách, ktorých rovnosť by mala byť zachovávaná. Napríklad hovorili o tom, že by ľudia nemali byť odsudzovaní na základe **rasy alebo farby pleti**.

Zároveň poukazovali na rodovú rovnosť, s ktorou sa im často spájala napríklad platová rovnosť, rovnosť práv a povinností v partnerských vzťahoch a podobne. V tejto súvislosti spomínali aj odsudzovanie, rasizmus, či ponižovanie rôznych skupín obyvateľov. Na Slovensku sa ukazuje ako dôležitá aj téma **Rómov**, ktorí sa stretávajú často s odsudzovaním a nerešpektovaním ich práv. Zaujímavé však bolo, že v jednej slovenskej fokusovej skupine vnímali mladí ľudia práve Rómov ako tých, ktorí porušujú práva iných (napríklad zneužívaním dávok alebo kradnutím). Neskôr si však v diskusii zarámcovali túto tému tak, že aj práva Rómov bývajú často porušované. **V Nórsku** deti zas hovorili o rasizme, ktorý ešte stále pretrváva, ale výrazný bol najmä v minulosti, počas otrokárstva alebo druhej svetovej vojny, kedy viedol až k holokaustu.

Zaujímavým zistením bolo, že kým slovenské deti hovorili často o právach menšín a rôznych skupín, **nórske deti** oveľa častejšie zdôrazňovali **sociálne práva**. Prvé asociácie sa im spájali najmä s chudobou a sociálnou rovnosťou. Hovorili o tom, že ľudia majú právo na jedlo a vodu, aby každý dostal to, čo v živote potrebuje na **dôstojný život**. Podľa nich je chudoba vážnym porušením ľudských práv.

Hoci sa témy, o ktorých mladí ľudia hovorili do veľkej miery zhodovali, bolo vidno, aký vplyv má verejný diskurz a pravdepodobne aj školský diskurz na to, ako deti rámujú ľudské práva. **Kým slovenské deti zdôrazňovali práva menšín a rovnosť medzi rôznymi skupinami, nórske deti poukazovali na chudobu a sociálne práva ľudí, aby žili v dôstojných podmienkach.**

Slovenskí učitelia tému ľudských práv uchopili komplexnejšie. Hovorili napríklad o téme **bezpečia**, ktorá je dôležitá pre to, aby sa akékoľvek práva mohli naplno rozvíjať.

Ak sa človek necíti bezpečne, ak sa necíti rešpektovaný, vzťahnem to na právo na štúdium, sebarealizáciu, byť kým som, tak podľa mňa, keď to človek nemá zaistené, tak sa jednak cíti nešťastne a nemôže rozvíjať svoj potenciál a potom aj fungovať (učiteľka, slovenská škola)

Podobne ako deti, aj učitelia hovorili o právach rôznych menšín, sociálnych právach, rodovej rovnosti, právach sexuálnych menšín a podobne. Zdôrazňovali, že na Slovensku sú to témy, ktoré mladých ľudí veľmi zaujímajú a preto sa im snažia aj v rámci výučby venovať. To môže vysvetľovať, prečo aj deti reflektujú práve tieto práva ako dôležité, ak hovoríme o ľudských právach. Tu treba však zdôrazniť, že výskum nebol reprezentatívny a realizoval sa len na veľmi malom počte škôl a nedá sa teda zovšeobecniť na celú slovenskú populáciu.

Čo však bolo iné oproti mladým ľuďom, že učiteľom a učiteľkám sa oveľa častejšie ľudské práva asociovali s **právami detí**, čo samotné deti prakticky vôbec nespomínali. Hovorili napríklad o dôležitosti práva na vzdelanie pre všetky deti, alebo o tom, že deťom nesmie byť psychicky alebo fyzicky ubližované.

Ja vnímam tú tému ako dôležitú, pre mňa je to také prirodzené, že deti poznajú tie ľudské práva už z domu. Až mi príde zvláštne, že sa pri tom niekedy pristavíme...a veľakrát sa dostanem do diskusií so žiakmi, kedy mi to príde ako samozrejme, že by mali vedieť, že nie je v poriadku, ak ich doma zbijú a stane sa aj také, že deti si neuvedomujú, že toto v poriadku nie je (učiteľka, slovenská škola).

Celkovo možno zhodnotiť, že tak nórske, ako aj slovenské deti, a aj učitelia a učiteľky reflektujú tému ľudských práv a ako uvidíme v ďalšej časti, sú pre nich dôležité. Samotné slovné spojenie „ľudské práva“ je pre deti spočiatku ťažké na uchopenie, ale pri fokusových skupinách sa ukázalo, že vo vzájomnej diskusii dokážu témy, ktoré sa ľudských práv týkajú uchopiť v ich význame, nielen na základe definícií alebo poučiek z učebníc.

Spoločenská diskusia o ľudských právach

Ďalšou témou, ktorou sme sa v rozhovoroch a fokusových skupinách zaoberali, bola téma celospoločenskej diskusie o ľudských právach. Tá má totiž nevyhnutný dopad na to, ako aj deti a mladí ľudia o ľudských právach uvažujú, ako ich vnímajú a aké hodnoty v tejto oblasti vyznávajú.

Diskusia o ľudských právach na Slovensku je nedostatočná

Deti v slovenských fokusových skupinách mali prevažujúci názor, že téma ľudských práv vo verejnej diskusii, v médiách a celkovo v spoločnosti nezaznieva v dostatočnej miere. Je to podľa nich spôsobené viacerými faktormi. Jedným z nich je to, že pre mnohých ľudí to vôbec nie je téma. Mnohí majú pocit, že ich práva sú dodržiavané a necítia **potrebu zaoberať sa právami iných** ľudí. V spoločnosti prevláda akýsi egoizmus v zmysle, že ľudia sa zaoberajú len sami sebou a nevnímajú problémy iných ľudí, prípadne nepripúšťajú názory iných.

Lebo všetci majú svoj názor a veľa ľudí si nie je ochotných pripustiť názor ostatných, že aj ten môže byť pravdivý a tým pádom žijú len v bubline a o nikoho iného sa nezaujímajú (fokusová skupina, Slovensko).

Ľudia sa o svoje práva a práva iných nezaujímajú až do bodu, kedy dôjde k situácii, že im samým niekto ublíži a vtedy sa začnú o túto tému zaujímať, avšak vzhľadom na to, že nevedia o tom, aké práva existujú, diskusia a riešenie tejto situácie býva neproduktívna.

To sa ukázalo napríklad aj v prípade menších – chýbajúca spoločenská diskusia spôsobuje, že príslušníci menších sú akoby naučení, že porušovanie ich práv je bežné a normálne.

Tiež si myslím, že (menšiny) nevnímajú svoje práva, sú naučení žiť s tým, že je to normálne, že ich niekto uráža alebo hovorí im, že smrdia, lebo sú Rómovia a potom sa začnú brániť a sú z toho konflikty (fokusová skupina, Slovensko).

Ďalším názorom, ktorý sa objavoval vo fokusových skupinách na Slovensku bol ten, že ľudia jednoducho o tejto téme **nemajú dostatok informácií**. Nevedia o svojich právach, nemajú informácie o tom, čo všetko vplýva na ochranu ich práv a kde by ju mohli získať. Potom dochádza k porušovaniu ich vlastných práv, ale zároveň to spôsobuje, že ľudia sami porušujú práva iných ľudí.

Slovensko je zároveň vnímané deťmi ako konzervatívna krajina, **v ktorej sú stále niektoré témy tabu** a nie je možné o nich v určitých prostrediach hovoriť (napríklad doma alebo v škole) . Takýmito témami sú napríklad sexuálna výchova, alebo práva LGBTI ľudí, často aj rodová rovnosť. Je potom veľmi zložité hovoriť o konkrétnych právach a ich porušovaní, ak sa v spoločenskej diskusii nepripúšťa, že určité skupiny vôbec nejaké práva majú.

Tento aspekt okrem slovenských detí priniesli aj viacerí učitelia. Tí hovorili, že Slovensko je dlhodobo vnímané ako „kresťanská krajina“ a je potom veľmi ťažké otvárať niektoré témy, ktoré súvisia s ľudskými právami:

Nie sme zvyknutí o takýchto témach hovoriť a ani rozmýšľať. Ja si myslím, že je to tu dosť konzervatívne, ani zákony – vôbec sa o nich neuvažuje (na podporu práv niektorých skupín). Keď aj bolo voľačo ohľadom zmeny pohľavia teraz, tak sa to hneď zrušilo. Mňa osobne sa to netýka, ale prečo o tom nehovoriť? (učiteľka, slovenská škola).

Na druhej strane, iní učitelia a učiteľky si mysleli, že diskusia o týchto témach je na Slovensku pomerne intenzívna, otázne ale je, ako je uchopená a čo je jej obsahom. Ak aj príde k diskusii o právach napríklad sexuálnych menšín, tak nastanú dve situácie – buď **sa téma zneužije na získavanie politických bodov**, čo vedie vlastne ešte k zhoršovaniu práv týchto ľudí, alebo **je marginalizovaná** ako niečo, čo nie je dôležité a malo by sa odsunúť nabok:

...tam je problém v tom, že ako vyzerá tá debata, kam je ťahaná, keď idem napríklad o témy sexuálnych menšín, tak je to odsúvané nabok, že sú dôležitejšie témy, toto neriešme teraz. A mám pocit, že často je to také hulvátske, reálne štatistiky, dáta, argumenty chýbajú (učiteľka, slovenská škola).

To, čo verejnej diskusii na Slovensku ešte chýba, je celková reflexia pohybov a prúdov, či tém, ktoré sa riešia celosvetovo. Viacerí respondenti mali pocit, že na Slovensku tieto témy ostávajú nepovšimnuté a nerefektované. Napríklad celosvetové hnutie „me too“ sa na Slovensku nestretlo s výraznou reakciou napriek tomu, že táto téma sa týka rovnako slovenských žien ako akýchkoľvek iných na svete. To môže súvisieť s vyššie spomínaným konzervativizmom, ale aj nedostatočnou tradíciou poukazovať na porušovanie práv. Podobne napríklad aj hnutie „black live matters“ alebo iné podobné témy súvisiace s rasizmom.

Podľa jedného z učiteľov sa práve téma ľudských práv v tom, akú má podstatu úplne vytratila z verejného diskurzu a v porovnaní s minulosťou. Síce téma rezonuje, ale nie je uchopená v kontexte ľudských práv:

Mne sa zdá, že v nejakom širšom diskurze tá téma pred nejakými 10 rokmi oveľa viac rezonovala, o ľudských právach sa hovorilo oveľa častejšie. Teraz je to akože tak, že mimo školy o tých právach veľa nepočujem, teda v niečom áno, ale ten diskurz ľudských práv tam nevidím až tak veľmi často“ (učiteľ, slovenská škola)

Nórske deti vnímajú skôr diskusiu o ľudských právach v iných krajinách, než doma

Zaujímavým zistením z **nórskych fokusových skupín** s deťmi bolo, že ak aj vnímajú tému ľudských práv v nejakom diskurze, skôr sa týka porušovania práv ľudí v iných krajinách než v samotnom Nórsku. Vo verejnej diskusii rezonuje skôr to, že niektoré krajiny sú v dodržiavaní ľudských práv ďalej, iné ich neberú až tak vážne a v niektorých sa vyslovene porušujú. Diskurzu má potom podobu skôr globálneho hľadiska ako vnímania situácie v samotnom Nórsku.

Mladí ľudia to vnímajú tak, že Nórsko samé seba považuje za krajinu, kde ľudské práva nemusia byť až takou vážnou témou, lebo práva ľudí sú garantované a dodržiavané. Považuje sa to za „dané a vyriešené“, preto sa vo verejnej diskusii hovorí skôr o iných krajinách – ako napríklad hlad v afrických krajinách, alebo porušovanie práv afroameričanov v Amerike a podobne.

Mladí ľudia v týchto fokusových skupinách však boli pomerne kritickí a mali pocit, že to s Nórskom nie je natoľko v poriadku, že by sa o ľudských právach vôbec nemuselo hovoriť:

No, my možno nie sme na tom tak zle ako iné krajiny, ale stále existuje rasizmus v Nórsku. Je to stále veľmi zložitá, lebo napríklad staršie generácie sú akoby trochu pozadu v tom, ako vnímajú túto tému. Oni sa dívajú na niektoré skupiny akoby zvrchu. Napríklad to, že na niektorých miestach nie je možné nosiť hidžáb, tak to nevnímajú ako problém a tak (fokusová skupina, Nórsko).

V oboch krajinách stále dochádza k porušovaniu práv ľudí

Mladí ľudia tak na Slovensku, ako aj v Nórsku sa zhodli, že diskusia o ľudských právach by mala byť oveľa intenzívnejšia, pretože k porušovaniu práv stále dochádza.

Slovenské deti vnímali intenzívne napríklad diskrimináciu Rómov a to, že je „normálne“ útočiť na nich alebo uberať im ich rôzne práva. Veľmi intenzívne vnímali na Slovensku porušovanie práv LGBTI ľudí v spoločnosti, sexuálna orientácia zaznievala najčastejšie, ak sme hovorili o porušovaní práv. Spomínali však aj rodovú nerovnosť a práva ľudí so zdravotným znevýhodnením.

To, že na Slovensku dochádza k porušovaniu práv napríklad sexuálnych menšín a zároveň, že je to tabu téma, môže mať vplyv aj na to, že ak sú napríklad žiaci s inou sexuálnou orientáciou, môžu to mať v škole ťažké, pretože necítia dôveru, že môžu o svojej orientácii verejne hovoriť, musia ju tajiť alebo potláčať, aby neboli vyčlenení z kolektívu alebo aby to nezhoršilo ich pozíciu z pohľadu učiteliek a učiteľov.

Nórske deti veľmi podobne poukazovali na to, že napriek tomu, že Nórsko je veľmi progresívne v garantovaní ľudských práv, stále dochádza k ich porušovaniu. Podobne hovorili o rasizme a homofóbii v krajine. Nórsku spoločnosť viacerí označili, že je stále veľmi „hodnotiacaa“ voči rôznym skupinám.

Oproti slovenským deťom však oveľa častejšie spomínali aj šikanu a zneužívanie, prípadne témy ako „body shaming“. Poukazovali aj na šikanu na sociálnych sieťach, tlak na mladých ľudí kvôli výtvaru a podobne. To sa medzi slovenskými mladými ľuďmi spontánne nevyskytovalo, keď sme hovorili o porušovaní ľudských práv – čo znamená, že táto téma ešte nie je vnímaná v spoločnosti ako niečo, čo súvisí s ľudskými právami.

Úloha školy pri téme ľudských práv

Účastníci fokusových skupín a aj učitelia a učiteľky v rozhovoroch sa v princípe zhodli, že **škola zohráva kľúčovú úlohu pre deti pri získavaní informácií o ľudských právach** a pri vzdelávaní k nim. Ľudské práva tak do školy rozhodne patria a mali by byť súčasťou vzdelávacieho systému.

V prvom rade sa ukazuje, že ľudia by sa mali dozvedať o téme ľudských práv **čím skôr** a keďže školy sú dôležitým socializačným prvkom, škola je presne ten priestor, kde sa s touto témou môžu deti a mladí ľudia stretnúť čím skôr.

Keď sa o tom dozvieme čím skôr, tak vieme, kde máme tie hranice a aké veľké sú naše práva a ako by sa dalo pracovať na ich dosiahnutí ...

...alebo že tiež od malička nám je hovorené, že nemôžeš robiť to alebo to, ale keby sme od malička vedeli, že máme nejaké práva, napríklad obliekať sa ako chceme, aj povedať si svoj názor, alebo že nemôžeme odsudzovať toho druhého...keby sme to nevedeli, tak celý život až kým by niekto nepovedal opak, tak by sme nevedeli, že také práva máme ... (fokusová skupina, Slovensko).

V škole je možné stretávať sa s rozmanitosťou, ktorá s ľudskými právami súvisí

Jednou z oblastí, ktorú slovenské deti opisovali ako dôležitú úlohu školy pri vzdelávaní o ľudských právach, je to, že je veľmi dôležité rozpoznávať a vnímať rozmanitosť v širšom (napríklad školskom) prostredí, dozvedať sa o menšinách, diskutovať o týchto témach a učiť sa rešpektu k ostatným ľuďom. Na to poskytuje škola veľmi dobrý priestor, lebo je to prvé miesto, kedy dochádza k tzv. sekundárnej socializácii a deti sa stávajú súčasťou širšieho spoločenstva, ako je len vlastná rodina či blízke okolie. Diverzita je prirodzenou súčasťou širších spoločenstiev a deti ju aj vo svojich školách dobre rozoznávajú. Vo výskume popisovali, aké rozmanité deti ich školu navštevujú (ukazuje sa, že momentálne pomerne silnou témou je práve sexuálna orientácia, ktorá začína byť aktuálna práve vo veku, kedy sme s deťmi realizovali fokusové skupiny).

Aby niektoré deti, aby aj oni vedeli, že niektorí ľudia sú napríklad geovia a aby sa na nich nepozerali, že to čo je, aby ich normálne brali, že to sú normálni ľudia. Ja si myslím, že by sa o tom malo hovoriť aj v školách (fokusová skupina, Slovensko).

To, že sa v školách hovorí o ľudských právach a rešpekte má veľký vplyv aj na konkrétne správanie detí voči menšinám a kvalitné vzdelávanie k ľudským právam môže ovplyvniť aj vzťahy v kolektíve a realizovať tak napríklad aj prevenciu voči šikane k niektorým skupinám, napríklad rómskym spolužiakom, žiakom so zdravotným znevýhodnením, či s inou sexuálnou orientáciou.

Rodičia sa téme ľudských práv príliš nevenujú, v škole je na to priestor

To, že ľudské práva patria do škôl súvisí aj s tým, že síce by sa o nich mladí ľudia mali dozvedať čím skôr, takže ideálne už v rodine, tak nie všetci rodičia majú takéto možnosti, vedomosti alebo postoje, aby ich odovzdávali svojim deťom. Rodičia sú často veľmi vyťažení pracovne a nemajú čas (podľa niektorých detí) detailne a dopodrobna sa týmto témam s deťmi venovať.

Keďže deti majú garantované, že by sa o svojich právach mali dozvedieť, tak škola je potom tou správnou inštitúciou, ktorá by sa mala postarať o to, aby sa deti a mladí ľudia o ľudských právach dozvedeli.

Súhlasím, že to patrí do školy, lebo ak nám to napríklad nepovedia rodičia, tak škola by to určite mala garantovať, aby sme sa o tom dozvedeli (slovenská škola, deti).

O tom, že ľudské práva rozhodne patria do škôl aj preto, lebo sa deti o týchto témach dozvedajú z rodiny len veľmi zriedka, **hovorili aj slovenskí učitelia**. Dôvodov je niekoľko. Niektorí rodičia zdieľajú názory, ktoré

sú priamo v rozpore s ľudskými právami a škola je potom priestorom, kde je možné viesť deti k demokratickým princípom a hodnotám ľudských práv. Učitelia to však považujú za ťažkú úlohu:

Je to veľmi ťažké, lebo oni si veľa už odnášajú z domu a ja tu môžem šíriť všelijaké demokratické názory, že všetci sme rovnakí, ale keď si to prinesú z domu, tak sa s tým veľmi ťažko bojuje (učiteľka, slovenská škola).

S názorom, že táto téma do škôl nepatrí a mali by ju riešiť najmä rodičia nesúhlasia ani učitelia a presne z rovnakých dôvodov, ako o tom vo fokusových skupinách hovorili aj slovenské deti.

Bolo by super, aby rodičia o týchto témach s deťmi hovorili, ale nemyslím si, že každý rodič je toho schopný a môžu byť na to rôzne dôvody – časové alebo možno rodičov tieto témy vôbec netrápia, potom sú rodičia, ktorí na to nemajú žiadne kompetencie...a teraz je veľmi silný internet a deti majú otvorenejšie zdroje a kto potom má o nich hovoriť? Kto to za nás bude robiť? Nejaký Jožo na instagrame? (učiteľka, slovenská škola).

Škola by tak mala byť bezpečným priestorom, kde sa deti môžu **slobodne a dôverne rozprávať** aj o témach, ktoré ich zaujímajú a trápia, alebo ktoré napríklad nie sú v spoločnosti dostatočne citlivo diskutované. Učitelia a učiteľky by mali mať dostatočné kompetencie, zručnosti a adekvátne vzdelávanie, ktoré by im umožnilo, aby vedeli jednotlivé témy s deťmi dobre reflektovať a uchopiť.

Zaujímavým názorom bolo aj to, že ak deti samé majú napríklad inú sexuálnu orientáciu a rodičia sa stavajú negatívne a nepriateľsky k tejto téme, tak je to práve škola, ktorá by mala v tejto oblasti deťom poskytnúť podporu. Ako sme však videli vyššie v texte, nie vždy sa to tak podľa detí a mladých ľudí deje a často sa mladí ľudia boja prísť so svojim „coming outom“ v škole v obave z nepriateľských postojov či už zo strany ostatných žiakov, alebo učiteľov a učiteľiek.

Nórske deti sa tiež spoločne zhodli na tom, že **téma ľudských práv rozhodne do škôl patrí** a je potrebné jej venovať náležitú pozornosť. Nehovorili konkrétne o príčinách a nespomínali to, že v rodinách sa o týchto témach nedostatočne hovorí, ale podobne ako slovenské deti aj oni sami zdôrazňovali, že je to dôležité kvôli vzájomnému spolunažívaniu, rešpektu a pochopeniu toho, čo ľudské práva znamenajú. Ak sa o tom nebudú učiť v škole, nebudú dostatočne citliví na to, že stále dochádza k porušovaniu práv, že existuje rasizmus či iné formy porušovania ľudských práv. Dobré vzdelávanie k ľudským právam v škole znamená dobré porozumenie tomu, čo ľudské práva znamenajú a ako má byť ich ochrana realizovaná v praxi.

Ako sa mladí ľudia na Slovensku a v Nórsku učia o ľudských právach?

V predchádzajúcich častiach sme sa venovali tomu, čo mladí ľudia a slovenskí učitelia pod ľudskými právami rozumejú, ako vnímajú spoločenskú diskusiu o nich a nakoľko vnímajú dôležitú rolu školy v tom, aby sa ľudské práva a hodnoty s nimi spojené dostali k mladým ľuďom efektívne.

V nasledujúcej časti sa viac pozrieme na to, ako sa podľa vlastných skúseností slovenskí a nórski žiaci o ľudských právach v škole učia a nakoľko sú s týmto spôsobom výučby spokojní.

Na Slovenskú sú ľudské práva „predmetovou“ záležitosťou, v Nórsku sú včlenené do mnohých predmetov bez definícií

Slovenskí žiaci hovorili, že o ľudských právach sa predovšetkým dozvedajú na **občianskej náuke** a niekedy na etickej výchove. Sú tak jednoznačne predmetovo zakotvené. Dôležité v tejto súvislosti je spomenúť, že nie sú širšie ukotvené v hodnotách školy a len veľmi málokedy sa ľudské práva stanú súčasťou iných predmetov. Na etickej výchove sa môžu témam ľudských práv venovať oveľa neformálnejšie, na príkladoch či diskusiách, avšak nedeje sa to na všetkých skúmaných školách a navyše, etickú výchovu navštevujú len niektoré deti, druhá časť chodí na náboženstvo. Žiaci z našich fokusových skupín, ktorí na náboženstvo chodili, sa s témou ľudských práv na náboženstve nestretli.

Aj na občianskej náuke sa im podľa žiakov (ale aj učiteľov) venujú len jednu alebo dve hodiny, keďže obsah občianskej náuky je veľmi komplexný a na túto tému neostáva veľa času. Ide teda skôr len o definovanie toho, čo ľudské práva sú, ich vymenovanie a znalosť základných dokumentov bez širšieho uchopenia kontextu. Táto výučba teda podľa žiakov prebieha podobne ako pri iných predmetoch – žiaci si buď v učebnici prečítajú určité definície alebo ich učiteľ či učiteľka nadiktuje, urobí si poznámky a buď z toho píše písomku, alebo sú na nasledujúcej hodine skúšaní.

Na občianskej si len píšeme 10 strán poznámok o referende a o politikoch napríklad. K ľudským právam tam bolo toho veľmi málo. V učebnici bola nejaká látka (fokusová skupina, Slovensko).

Oni (učitelia) len rýchlo prebehnú prezentáciu, zapíšeme si do zošita a tým sa to končí (fokusová skupina, Slovensko).

Podľa jednej z učiteliek je problém aj v tom, že učebnice občianskej výchovy, s ktorými pracujú, sú pomerne zastaralé a nereflektujú súčasné témy a problémy, ktoré s ľudskými právami súvisia. Učitelia, ktorí sa chcú venovať obsahu občianskej náuky poctivejšie, obvykle používajú rôzne alternatívne metodiky, ktoré pripravujú rôzne mimovládne organizácie, rôzne iné inštitúcie, alebo napríklad aj UNICEF. Tu to však zásadne závisí od ochoty, snahy a potreby konkrétnej učiteľky či učiteľa, aby sa tejto téme venovali, vyhľadali si k tomu materiály, pripravili si hodinu a podobne. Ak pedagógovia takúto potrebu nemajú a riadia sa výlučne len osnovami, tak sa deti o ľudských právach na občianskej výchove venujú len veľmi formálne.

Ja si myslím, že to závisí od učiteľa, lebo čo mám načítané osnovy k týmto predmetom a viem, že sú veľmi voľné a dajú sa interpretovať rôznymi spôsobmi..je to na tom učiteľovi. (učiteľ, slovenská škola)

Ja som extrémne málo používala učebnicu občianskej, ok, niečo tam bolo funkčné na nejaké poznámky, keď sme si z času na čas poznačili, ale v zásade je to podľa mňa nepoužiteľný materiál (učiteľka, slovenská škola)

Dôležité v tomto smere však je aj to, že občianska náuka je vnímaná ako okrajový predmet, ktorému nie je venovaná dostatočná pozornosť. Napríklad počas pandémie COVID, kedy prebiehalo dištančné vzdelávanie, sa občianska náuka vôbec neučila, keďže bol obsah vzdelávania pomerne redukovaný. Niektoré učiteľky zapojené do výskumu hovorili, že ide o predmet, ktorý má komplexné osnovy a dosť často sa nedá všetko stihnúť tak, aby sa deti dozvedeli o všetkých témach spôsobom, ktorý by bol na to vhodný.

Nórske deti vo fokusových skupinách často spontánne hovorili, že priamo sa o ľudských právach neučia v zmysle, ako o tom hovorili slovenské deti, že by sa učili poučky, definície alebo že by na to existovali nejaké konkrétne učebnice. Väčšina spomenula, že ako samostatný predmet to vôbec v škole nemajú a venujú sa tejto téme rôzne (viď nižšie)

My sa to nejako priamo neučíme, teda že nám explicitne nikto nepovedal, že toto sú ľudské práva, na čom teraz práve pracujeme. Takže my sme to možno aj mali, ale nevedeli sme, že je to takto pomenované (fokusová skupina, Nórsko).

Avšak spomínali, že sú isté predmety, v rámci ktorých sa k téme ľudských práv dostávajú častejšie – napríklad na predmete „social studies“, tie opakovane spomínali viacerí nórski respondenti, alebo na predmete KRLE (Christianity, Religion, Philosophies of Life and Ethics). V jednom prípade spomenuli, že sa o ľudských právach dozvedeli na predmete „Norwegian“, kde hovorili o rozmanitosti a komunite.

Myslím, že sme to najmä mali v social studies, ale myslím, že trochu o tom sem tam hovoríme aj na iných predmetoch, ale nemáme to ako hlavnú tému, len to občas akoby vyplynie (fokusová skupina, Nórsko).

Oveľa častejšie ako slovenské deti však spomínali, že ľudské práva občas vyvstanú takmer **na každom predmete**, napríklad aj na „arts and crafts“ (umenie a remeslá). Ukazuje sa teda, že ľudské práva v Nórsku sú akoby prirodzenejšie a fluidnejšie začlenené do vzdelávacieho procesu a deti sa o nich dozvedajú bez toho, aby sa museli vyslovene učiť definície a podobne.

Ľudské práva sa dajú učiť aj inak

Formálne nastavenie občianskej náuky neznamená, že sa všetky deti učia len poučky a definície. Ako sme už uviedli, vždy závisí od konkrétneho učiteľa či učiteľky, akú formu alebo metódu oboznamovania o téme ľudských práv zvolí. Preto aj respondenti v našom výskume uvádzali rôzne alternatívne prístupy k tomu, ako sa o ľudských právach dozvedajú. Napriek tomu, že viaceré slovenské deti uviedli, že sa o tom neučia vôbec, alebo len veľmi formálne, v niektorých prípadoch majú skúsenosť, že učitelia využívali rôzne príklady, diskusie a venovali sa tejto téme hlbšie. Niekedy boli rôzne aktivity priamo zakomponované v učebnici a ak mali učitelia čas, venovali sa im obšírnejšie:

Napríklad sme mali, že Adam prišiel do školy a má spolužiaka inej farby pleti a začali sa mu posmievat' a kopať ho. My si to prečítame a potom nám dáva otázky a my sa o tom bavíme (fokusová skupina, Slovensko).

Podľa slovenských žiakov sa však takýto prístup **uplatňuje len veľmi zriedkavo, pretože na to nie je dostatočný čas** a niektorí učitelia sa aj obávajú začínať diskusiu o ľudských právach, či už z dôvodu, že o tom nevedia veľa, alebo sa obávajú konfrontácie, alebo si podľa detí jednoducho nechcú vypočuť ich názor.

Vy ste sa o tých ľudských právach niekedy s učiteľmi aj rozprávali?

...ani nie. Nie. V rámci etickej, ale to bolo také, že no...To sme len tak okrajovo spomenuli pri nejakej téme (fokusová skupina, Slovensko).

Niektorí učitelia občas prinášajú aj aktuálne spoločenské témy do diskusie, aby žiaci pochopili kontext ľudských práv. Zaujímavé však je, že sa to deje obvykle len neformálne, napríklad na etickej výchove alebo ak niektorý z učiteľov zastupuje za iného na hodine a tým pádom je daná hodina „voľnejšia“. Niektorí to však robia cielene a zámerne, ak na to ostáva čas. Venujú sa vtedy napríklad téme vojny na Ukrajine, alebo konkrétnym útokom na nejaké skupiny ľudí, ktoré sa odohrali v poslednom čase a podobne.

V **Nórsku sa však k týmto témam pristupuje úplne inak**. Vo vzdelávaní sa používajú rôzne alternatívne metódy, akými sa dá týmto témam venovať. Nórske deti napríklad spomínali, že v rámci rôznych predmetov píšú **eseje**, kde sa môžu obsahovo venovať aj témam, ktoré súvisia s ľudskými právami – ako napríklad téma slobody vyjadrovania, šikana a podobne.

Niekedy sa na rôznych hodinách vyskytnú témy, ako napríklad, či je správne používať slovo gay a učitelia vytvoria priestor na to, aby o tejto téme mohli žiaci hovoriť a vyjadriť svoj názor. Ako sme už spomínali skôr, často dochádza **k diskusiám**, kedy porovnávajú situáciu v iných krajinách v oblasti porušovania práv s Nórskom a diskutujú, v čom sa tieto krajiny odlišujú.

Niekedy máme o tom diskusie, možno ani nie tak o rasizme, lebo to je taká pomerne jasná vec, že na to máme rovnaký názor, že to je skrátka zlé...ale napríklad teraz sme veľa diskutovali o tom, čo sa deje v Amerike, že ženy už nemajú prístup k interrupciám v niektorých štátoch... (fokusová skupina, Nórsko).

Tu sa však prejavila aj pomerne veľká **citlivosť nórskeho žiakov**, lebo v jednej fokusovej skupine hovorili aj o tom, že diskusiu treba viesť citlivým spôsobom, pretože pre niektorých žiakov, ktorí napríklad patria k niektorým zo znevýhodnených skupín môže byť nepríjemné o takýchto témach hovoriť, pretože to môže byť pre nich veľmi citlivé a osobné. Prípadne ak hovoria o témach, ktoré sa niekomu z nich mohli prihodiť, napríklad v oblasti sexuálneho násillia.

Zaujímavým konceptom, ktorý spomínali viacerí nórski študenti, sú tzv. **work weeks** alebo **sustainable development week** (týždeň udržateľného rozvoja). Napríklad teda majú týždeň, kedy chodia von a zbierajú peniaze na nejakú charitatívnu tému, predávajú kalendáre proti rasizmu a podobne. Nie je to teda uchopené ako vzdelávanie k ľudským právam, ale prostredníctvom takýchto aktivít sa neformálnym spôsobom o téme dozvedajú.

Zároveň, niekedy pozerajú v škole **videá**, alebo učia sa piesne, ktoré tematicky spadajú do oblasti ľudských práv.

Úloha a pripravenosť učiteľov

To, ako sa deti učia a diskutujú o ľudských právach do veľkej miery súvisí aj s tým, ako sa k tejto téme stavajú sami učitelia a nakoľko sú na túto tému pripravení.

Podľa nášho výskumu do veľkej miery podoba vzdelávania k ľudským právam, predovšetkým **na Slovensku**, ovplyvňuje **samotná osobnosť učiteľa**. Slovenské deti často hovorili, že niektorí učitelia sú voči týmto témam viac otvorení ako iní, majú snahu o nich hovoriť a aktívne sa im na hodinách venujú. A nemusia to byť len vyslovene učitelia občianskej náuky alebo etickej výchovy.

Nórske deti boli naopak menej selektívne v tom, ako vnímali konkrétnych učiteľov. Vo fokusových skupinách len zriedka zaznievalo, že záleží od osobnosti alebo povahy konkrétneho učiteľa, skôr sa zhodli na tom, že vo všeobecnosti sú učitelia ochotní tieto témy prinášať, počúvať deti a diskutovať s nimi, často aj mimo vyučovania, popri iných aktivitách. Podľa nich učiteľom záleží na tom, aby neboli porušované ľudské práva a práva samotných detí a preto sa týmto témam venujú.

Nórske fokusové skupiny sa do veľkej miere venovali aj tomu, ako vytvoriť dobrý vzťah učiteľov a žiakov založený na dôvere. Niektoré deti mali pocit, že sa na svojich učiteľov môžu obrátiť, prípadne na ďalších odborníkov v škole, ako napríklad na zdravotné sestry alebo „social welfare teacher“, **majú teda v škole ľudí, s ktorými vedia riešiť či už osobné témy alebo porušovanie práv iných**. Podľa nich títo učitelia vedia udržať dôvernosť a tajnosť informácií a preto im môžu dôverovať. Na druhej strane, niektoré deti cítia akýsi vekový odstup voči učiteľom a v prípade nejakých osobných problémov sa **radšej obrátia na svojich rovesníkov** alebo iné blízke osoby, ako na učiteľov. To súvisí do istej miery aj s tým, že súčasní mladí ľudia riešia úplne iné problémy (sociálne siete, body shaming, online šikana, tlak na výzor a mnohé ďalšie), v ktorých učitelia nie sú až tak „doma“. Zároveň majú skúsenosť, že učitelia si deti vypočujú, môžu sa im zdôveriť, ale nemajú zas až natoľko ochotu s daným problémom aj niečo konkrétne urobiť, často aj preto, že téme nerozumejú. Majú pocit, že rovesníci im rozumejú oveľa viac.

V jednom bode sa však nórske a slovenské deti zhodli. A to je akási mocenská nerovnosť, kedy je veľmi ťažké postaviť sa učiteľovi a viesť s ním rovnocenný spor v prípade nejakého konfliktu.

To je skrátka tak, že je problém postaviť sa niekomu staršiemu. Pretože sme tak vychovávaní, že dospelým sa neodvráva a nemôžeme im odporovať (fokusová skupina, Nórsko).

Slovenské deti sa s týmito názormi čiastočne stotožňovali, keď vraveli, že len občas majú vyslovene vytvorené dobré vzťahy s učiteľmi. Ak majú, tak ide o jedného či dvoch učiteľov či učiteľky, ktoré im rozumejú, sú akoby spriatelení dospelí. To závisí v prípade slovenských detí vždy od povahy konkrétneho učiteľa či učiteľky.

Všeobecne sú učitelia takí, že prídu na hodinu a odučia a odídu a dajú nám veľa úloh. Znamená to, že nemajú s nami vzťah. Niektorí ani naše mená nevedia, niektorí nás dokonca premenovávajú. Máme dobrý vzťah len so slovenčinárkou, ktorá učí aj výtvarnú (fokusová skupina, Slovensko).

Dobrí učitelia sú potom podľa detí takí, ktorým sa dá poŕažovať, ktorí sú empatickí a rozumejú problémom detí. Vytvárajú v triede dobrú atmosféru a sú otvorení aj rôznym citlivým témam. Sú to ľudia, ktorí na rovinu povedia, čo si myslia a zároveň prinášajú pozitívnu energiu.

V súvislosti s ľudskými právami je to dôležité preto, lebo takýchto učiteľov a učiteľky často označovali za tých, ktorí s nimi diskutujú aj o témach ľudských práv, porušovania práv menších a podobne. Keď majú žiaci dôverujúci vzťah s učiteľmi, tak sa aj oveľa viac odvážia opýtať sa ich na tieto témy, diskutovať s nimi.

Celkovo však slovenské deti vraveli, že väčšina učiteľov takáto nie je. Nevytvárajú priestor na vytvorenie dôverného vzťahu, fungujú, ako to povedala jedna účastníčka slovenskej fokusovej skupiny *od zvonenia ku zvoneniu*. Buď nemajú kvôli náročnému rozvrhu možnosť, ale často ani ochotu sa o téme ľudských práv rozprávať.

Potom si hovoria, že ja nebudem stíhať učivo prebrať a potom budú musieť dobiehať. A že je to tak pomimo to učivo. A že aj keby tá téma patrila do školy, tak sa ňou nebudú zaoberať, lebo to nepatrí k žiadnemu predmetu iba k tej občianskej (fokusová skupina, Slovensko).

Na vzdelávanie k ľudským právam sú pripravení len učitelia, ktorí sa pripravujú sami

Slovenskí učitelia a učiteľky sa v rozhovoroch necítili dostatočne pripravení na vzdelávanie k ľudským právam. Vysokoškolská príprava v tejto oblasti je podľa nich absolútne nedostatočná, v niektorých

prípadoch preto, že učiteľky a učitelia majú už vysoký vek a študovali v čase, keď ešte ľudské práva vôbec neboli témou. V iných prípadoch zas preto, lebo ani dnešné kurikulá občianskej náuky (kde by sa mali učiť o ľudských právach) nie sú kvalitné.

Ja mám za sebou teraz doplnkové štúdium na občiansku a ja by som nedala ruku do ohňa za seba ani za nikoho ďalšieho, čo vyšli s tým diplomom, že majú ísť učiť občiansku...ja mám možno trochu skreslenú predstavu len z jednej školy, ale to čo štát ponúka z čoho sa má učiť občianska, tak to je slabé (učiteľka, slovenská škola)

Viacero ďalších učiteľov a učiteľiek preto povedalo, že sa musia sami pripravovať, inak by na učenie k ľudským právam neboli pripravení nikdy. Našťastie podľa nich existujú rôzne materiály mimovládnych organizácií, ako sme už o nich písali vyššie. Učitelia a učiteľky teda musia byť sami aktívni, snažiť sa, vyhľadávať témy nad rámec osnov. Tí, ktorí to nerobia, vedia odučiť občiansku náuku či konkrétne ľudské práva tak, ako sa od nich vyžaduje na základe štátneho kurikula, je to však podľa viacerých len formálne a nedostatočné.

Ako učiť o ľudských právach?

Deti by sa chceli učiť o ľudských právach neformálnou a hravou formou

Záverečná časť tejto analýzy prináša nápady a návrhy od samotných detí, ako by sa podľa nich mali ľudské práva učiť, alebo ako by bolo dobré k tejto téme pristupovať.

V prvom rade si slovenské deti myslia, že samotní **učitelia by mali byť otvorenejší k tejto téme**. Mali pocit, že sami by sa mali v tejto téme lepšie zorientovať, čítať o ľudských právach, sledovať verejné dianie a prinášať témy do škôl. Nemala by ich zaskočiť nejaká otázka od žiakov, dôležité je vypočuť si rôzne názory a vedieť na ne potom adekvátne reagovať. Mali pocit, že ak by ich samotných tieto témy viac bavili, vedeli by ich aj lepšie sprostredkovať deťom.

Malo by ich to viac baviť, celkovo učenie a aj táto téma. Baví to len niektorých. Pri tých, ktorých to baví, tak je vidieť, že aj nám ide potom učivo lepšie. (deti, slovenská škola)

Aj **nórske deti** súhlasili s tým, že učitelia by mali sledovať témy a byť akoby na „tepe doby“ – spoločnosť sa stále mení a je dôležité, aby vedeli, aké témy aktuálne rezonujú v spoločenskom diskurze a tým prispôbovať aj témy súvisiace s ľudskými právami, ktorým sa venujú v škole. Učitelia by mali napríklad aj lepšie rozumieť sociálnym médiám, tomu, ako fungujú a viac sa do nich zapájať, aby vedeli, čím mladí ľudia žijú.

Ja by som chcela povedať, že spoločnosť sa veľmi mení a teraz je veľký tlak na to, ako vyzeráte, ako musíte vyzeráť a podobne a to je niečo, na čo by mali vedieť reagovať. (fokusová skupina, Nórsko).

Zároveň, učiteľky a učitelia by mali byť otvorenejší **nápadom od detí a prejavovať im rešpekt** v tom, čo oni samé prinášajú na hodiny. To súvisí s vyššie spomínanou témou budovania dôvery medzi učiteľmi a deťmi a prekonávaním mocenských rozdielov (*aby si učitelia nemysleli, že sú niečo viac ako my*). Žiaci a žiačky majú pocit, že ak by si boli učitelia s nimi bližší, tak by sa cítili aj oni samy komfortnejšie v pristupovaní k témam, ako sú ľudské práva. Zároveň zdôrazňovali, že ak učiteľ sám nerešpektuje iných a má postoje a názory, ktoré sú v rozpore s rešpektom k ľudským právam, tak ich ani nemôžu učiť kvalitne.

Nórske deti tiež skonštatovali, že je dôležité, aby ich učitelia pochopili, vnímali ich potreby a reagovali na ne adekvátnym spôsobom. Všíмали si, že dosť často dochádza napríklad k favoritizovaniu niektorých žiakov, čo potom znamená, že ostatní sa neradi zapájajú alebo sa boja ozvať. Zdôrazňovali to, že **zapojení by mali byť všetci** žiaci – tento princíp bol v prípade nórskeho detí zdôrazňovaný veľmi často pri rôznych oblastiach, na ktoré boli fokusové skupiny zamerané, čo znamená, že je to silná hodnota, ktorú žijú aj vo svojich bežných životoch a vnímajú ju ako dôležitú aj v škole.

Mladých ľudí zaujímajú viac interaktívne formy vzdelávania k ľudským právam

Čo sa týka foriem vzdelávania, **rovnako slovenské, ako aj nórske deti preferujú skôr interaktívne prístupy, než frontálnu výučbu**. Podľa slovenských detí by bolo veľmi prínosné, keby o témach skôr **diskutovali**, možno niekedy aj s humorom a nadhľadom, než sa len učili definície a pojmy.

Ja si zapamätám viac, keď sa o niečom rozprávame otvorene a každý má svoj vlastný názor, ako by to malo vyzeráť, nielen niečo naučené z kníh (fokusová skupina, Slovensko).

Pre niektorých by bolo zaujímavé viesť takéto diskusie aj mimo oficiálnych predmetov, napríklad na triednických hodinách, alebo počas rôznych mimoškolských aktivít. Niektoré zas navrhovali, aby sa zaviedla nejaká špecifická hodina v týždni, kde by mohli preberať a diskutovať veci, ktoré ich trápia, zaujímajú, alebo momentálne hýbu svetom. Mohli by hovoriť o rasizme, sebaláske, rodinných vzťahoch či akýchkoľvek témach, ktoré dnes mladých ľudí zaujímajú a týkajú sa aj ľudských práv (nie nevyhnutne).

Diskusie preferovali aj nórske deti. Tie hovorili o tom, že je veľmi dôležité vnímať aktuálne celospoločenské dianie, zdôrazňovali však aj medzinárodný alebo globálny aspekt, nielen to, čo sa deje v ich krajine. Majú pocit, že je veľmi dôležité hovoriť o porušovaní práv, nerovnostiach, chudobe, ale zas na druhej strane venovať sa aj tzv. „malým témam“, ktoré môžu trápiť niekoho zo spolužiakov, alebo danú komunitu, aby bolo jasné, že ľudské práva sa týkajú úplne každého. Rovnako ako slovenské deti, mali aj nórske deti pocit, že humor v tejto oblasti veľmi pomáha.

Myslia si, že často veľmi pomáha jednoducho sa o veciach rozprávať. Priniesť nejakú tému a hovoriť o nej. Pre citlivú a kvalitnú diskusiu je nevyhnutné poznať aj opozitné názory, hľadať spoločné riešenia. Opäť zdôrazňovali potrebu zapojiť do diskusie všetkých a voliť citlivé slová, aby sa nikto v danej situácii necítil, že naňho iní útočia.

Myslím, že my dostávame dosť príležitostí na to, aby sme hovorili, ale zároveň si myslím, že sú aj ďalší, ktorí by mali čo povedať, alebo chceli povedať, ale nechcú byť prví, kto začne, tak ich treba zapojiť do diskusie (fokusová skupina, Nórsko).

Interaktívny prístup však neznamená len spoločné diskusie. Vo fokusových skupinách sa objavovalo množstvo ďalších nápadov, ako urobiť vzdelávanie k ľudským právam zaujímavejšie aj pre učiteľov, aj pre samotných žiakov. Napríklad by bolo možné realizovať rôzne **skupinové aktivity**, dokonca možno teambuildingové aktivity, v rámci ktorých by bolo možné prinášať niektoré témy a spoločne sa nad nimi zamýšľať. Podľa viacerých by napríklad pomohlo často aj **zmeniť prostredie**. Ísť napríklad spoločne do prírody, alebo na nejaký výlet a tam sa venovať témam, ktorým je ťažké venovať sa v škole

Inou formou môže byť napríklad to, že si v triede spoločne pozrú žiaci s učiteľmi nejaký **film** a následne o ňom diskutujú. Bolo by možné viac používať **interaktívne tabule, časopisy, knihy**, teda vnášať do vyučovania aj iné formy, ako len tie klasické, na ktoré sú žiaci zvyknutí.

Ludské práva by sa mali odrážať v rôznych predmetoch

Podľa slovenských detí je dôležité, aby neboli ľudské práva len súčasťou občianskej náuky alebo etickej výchovy. Predstavujú si, že by sa tieto témy mali premietajú aj do ďalších predmetov a témy prepájať

No napríklad na matematike by mohli byť slovné úlohy, ktoré by sa týkali ľudských práv..niekedy sú také slovné úlohy, že chlapci niesli lavice, alebo dnes sme mali vetu, že mama oddychuje a otec varí, tak že by sme sa viac rozprávali o tom, že ako by to malo byť (fokusová skupina, Slovensko).

V súvislosti s dejepisom majú žiaci napríklad pocit, že tým, že sa len učia fakty, historické udalosti a dátumy, tak nie je možné poučiť sa z minulosti tak, ako sa o tom stále hovorí. Bez diskusie o súvislostiach, bez presahu na dnešnú dobu to v podstate ani nie je možné. Učivo sa prebehne rýchlo, nestíha sa diskutovať, nedá sa o veciach hovoriť komplexnejšie, ani sa učiteľiek a učiteľov na nič opýtať:

Učiteľka by povedala, že to nemá v osnovách a že sa o tom nemôže hovoriť. Nestihne sa potom učivo (fokusová skupina, Slovensko).

Prepájanie predmetov a zakomponovanie témy ľudských práv sa často vyskytovalo aj v návrhoch na zlepšenia u slovenských učiteľiek a učiteľov. Ide totiž o prierezové témy, pri ktorých sa dá nájsť prienik v prakticky všetkých predmetoch bez toho, aby sa to muselo špecificky volať ako samostatný blok „ľudské práva“.

Učiteľkám a učiteľom chýbajú metodiky a školenia, ako učiť o ľudských právach

Slovenské učiteľky a učelia by zároveň ocenili a potrebovali kvalitnejšie metodiky, archívy aktivít, interaktívnejšie možnosti na prácu s deťmi. Potrebovali by aj školenia alebo metodické dni, pretože ich nikdy nikto poriadne neučil, ako o ľudských právach učiť efektívne. Nie je dôležité, či tieto školenia alebo metodické dni budú robiť mimovládne organizácie, alebo štát. Kľúčové je, že budú kvalitné a navrhnuté tak, aby deti zaujali a aby sa s nimi dobre pracovalo. Faktom však je, že materiály poskytované štátom podľa nich stále chýbajú a preto siahajú často po aktivitách od mimovládnych organizácií.

Zaujímavým návrhom od viacerých učiteľov či učiteľiek bolo, že by v škole pomohlo, ak by k nim chodili externí prednášatelia, ktorí sa daným témam venujú. Prinieslo by to nový pohľad, atmosféru, ktorú by uvítali aj žiaci samotní, lebo by sa jednoducho mohli o parciálnej téme dozvedieť viac, ale zároveň by sa mohli pýtať, diskutovať a možno aj polemizovať s odborníkmi na dané témy.

Učiteľky a učelia by potrebovali aj jednotnejší prístup od štátu a systémovú podporu pre to, aby sa mohli témam ľudských práv venovať tak, ako by to bolo potrebné. To v súčasnosti veľmi chýba a učiteľky a učelia si často nie sú istí, ktoré témy otvárať, ako sa s nimi vysporiadať, boja sa púšťať do citlivých tém, lebo sami si nie sú istí, či o týchto témach vedia dosť.

Ked' vypukla vojna na Ukrajine, tam som videla, že aj kolegyne aj riaditeľka si boli istejší, ako o tejto téme hovoriť so žiakmi a čo im môžu povedať, lebo vedeli, že toto je oficiálna politika štátu a zrazu bol aj materiál, kde my sme naozaj bez strachu mohli odsúdiť agresiu Ruska voči Ukrajine – lebo hovorí to ministerstvo zahraničia, hovorí to premiér, hovorí to aj prezidentka. To je strašne dôležité. (slovenská učiteľka)

Deti sa chcú učiť príkladmi a praxou

Poslednou témou, ktorá odznela ako dôležitá najmä od nórskeho detí bolo to, že by chceli vedieť, ako sa ľudské práva „žijú v praxi“. To znamená, že nechcú len vedieť, kto má aké práva a ako sú definované legislatívou, ale aj to, ako **sa majú samé správať**, aby práva iných ľudí neporušovali. Dôležité je hovoriť a učiť sa o hodnotách rešpektu k iným, ale aj vo vzťahu ku konkrétnym ľuďom, ktorých žiaci v škole poznajú, nielen voči široko definovaným skupinám.

Zhrnutie

Tento text je analýzou dokumentov, legislatívy a učebných osnov o ľudských právach na Slovensku a v Nórsku, ako aj kvalitatívneho výskumu realizovaného prostredníctvom fokusových skupín medzi žiakmi ôsmych a deviatych ročníkov v troch školách na Slovensku a deviatych a desiatych ročníkov v Nórsku a piatich rozhovorov s učiteľmi na Slovensku.

V prvej časti analýzy sa venujeme tomu, ako sú nastavené oficiálne prijaté dokumenty, vzdelávacie programy a obsahy vzdelávania v týchto dvoch krajinách. To nám prináša dôležitý rámec pre ďalšiu časť analýzy, ktorá sa venuje konkrétnym dopadom nastavenia vzdelávacieho systému na proces vzdelávania k ľudským právam. V druhej časti textu sa teda venujeme „ľudským právam v praxi“.

Vzdelávanie k ľudským právam v Nórsku má dlhšiu tradíciu

Vzdelávanie o ľudských právach a k ľudským právam má v Nórsku oveľa dlhšiu históriu ako na Slovensku. Z porovnaní dokumentov, ktoré rámujú a stanovujú ciele a hodnoty vzdelávania v oboch krajinách je takisto zjavné, že v Nórsku sa dáva na vzdelávanie o ľudských právach a ku nim oveľa väčší dôraz. V Nórských dokumentoch sa stretávame oveľa viac aj so vzdelávaním o demokracii, k demokracii a podpore participácie.

Nórski žiaci a žiačky sa stretávajú s ľudskými právami oveľa skôr ako tí slovenskí. V Nórských školách sa žiaci už v prvých ročníkoch učia o menšinách, vedia ako boli porušované práva Sámov a oveľa skôr ako tí slovenskí sa zoznamujú aj s právami dieťaťa.

Ľudské práva a demokratické princípy sú pilierom vzdelávania v Nórsku. Nájdeme ich nielen v predmete sociálne štúdiá, ale nachádzajú sa aj v iných vzdelávacích oblastiach a predmetoch. Žiaci často ani nemusia vedieť, alebo mať konkrétne pomenované, že sa učia o ľudských právach. Na Slovensku sa s ľudskými právami podľa ŠVP stretnú žiaci najmä v predmete občianska náuka, až na druhom stupni, ktorá je súčasťou vzdelávacej oblasti človek a spoločnosť, etickej výchove alebo v prierezových témach vzdelávania. V ostatných predmetoch sa stretávajú s ľudskými právami veľmi zriedka a často ide skôr o iniciatívu konkrétneho učiteľa alebo učiteľky, či sa chce a vie na svojom predmete o ľudských právach rozprávať alebo ich prepojiť s konkrétnym učivom.

Pokiaľ si porovnáme konkrétne ciele, hodnoty, či kompetencie, ktoré si majú žiaci v oboch krajinách vo vzdelávacom procese osvojiť, v Nórsku sa oveľa viac stretávame s ich pluralitou v oblasti ľudských práv. Zatiaľ, čo na Slovensku sa vzdelávanie o ľudských právach skôr zužuje na memorovanie názvov dokumentov, či jednotlivých práv, v Nórsku vedú žiakov viac k tomu, aby práva nielen poznali ale aby ich vedeli aj uplatňovať, hájiť, prípadne vedieť rozlíšiť to, či sú niekoho práva porušované. Učenie sa tam zameriava viac aj na praktické zručnosti, tvorbu projektov, argumentáciu a kritické myslenie či empatiu. V Nórsku sa dáva zreteľ na témy, ktoré sú v našich školách stále tabu a pokiaľ nie sú popísané v ŠVP, učitelia s nimi nevedia alebo nechcú narábať. Ide o témy ako menšiny (napríklad už spomínaní Sámovia) či vysporiadanie sa s minulosťou a históriou, rodová identita, sexuálne menšiny, rozmanitosť a podobne.

Vo všetkých dokumentoch, ktoré sme opisovali sa odráža najmä vzťah jednotlivých štátov k uplatňovaniu ľudských práv. To, že Slovensku sa stále nedarí byť štátom, kde sú ľudské práva všetkých prioritou, legislatíva v tejto oblasti stále nie je dostatočná vplýva aj na to ako sú ľudské práva ukotvené

v dokumentoch o vzdelávaní. Zmenu môže priniesť aj nový štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie, kde je na vzdelávanie o ľudských právach kladený väčší dôraz.

Deťom sa s ľudskými právami spája predovšetkým sloboda, identita, rešpekt voči iným a dôstojný život

Slovenské deti hovorili o pomerne širokom uchopení ľudských práv. Jednou z najčastejších asociácií bola **sloboda**. Tá má podľa nich predovšetkým podobu práva vyjadrovať svoje názory, presvedčenia, aby človek mohol byť sám sebou a nebola mu upieraná vlastná identita.

Sloboda vyjadriť svoj názor sa premieta aj do pocitu vypočutia. To rezonovalo počas viacerých fokusových skupín na Slovensku, ale aj v **Nórsku**. Obe skupiny detí vyjadrovali potrebu môcť vyjadriť svoj názor, ale často aj skepsu voči tomu, či býva ich názor aj vypočutý. Tam sa v oboch krajinách ukázalo, že toto právo považujú za dôležitú hodnotu, ale často sa stretávajú s tým, že napriek tomu, že môžu svoj názor vyjadriť, nie vždy bývajú aj vypočutí a učitelia (najmä) nie vždy majú pochopenie pre takéto názory a neakceptujú ich, prípadne vstupujú mocensky do vzťahu so žiakmi.

Druhou témou súvisiacou s ľudskými právami bola **rovnosť a rešpekt** medzi ľuďmi. Tá súvisí predovšetkým s tým, že napriek tomu, že sa ľudia od seba odlišujú v mnohých charakteristikách, mali by sme k nim všetci pristupovať rešpektujúco a rovnocenne. V tejto súvislosti mladí ľudia predovšetkým na Slovensku hovorili veľmi často o rôznych menšinách či špecifických skupinách, ktorých rovnosť by mala byť zachovávaná, či už ide o práva etnických menšín, rodovú rovnosť, alebo práva LGBTI + komunity.

Zaujímavým zistením bolo, že kým slovenské deti hovorili často o právach menšín a rôznych skupín, **nórske deti** oveľa častejšie zdôrazňovali **sociálne práva**. Prvé asociácie sa im spájali najmä s chudobou a sociálnou rovnosťou. Hovorili o tom, že ľudia majú právo na jedlo a vodu, aby každý dostal to, čo v živote potrebuje na **dôstojný život**.

Celkovo možno zhodnotiť, že tak nórske, ako aj slovenské deti, a aj učitelia reflektujú tému ľudských práv a sú pre nich dôležité. Samotné slovné spojenie „ľudské práva“ je pre deti spočiatku ťažké na uchopenie, ale pri fokusových skupinách sa ukázalo, že vo vzájomnej diskusii dokážu téme, ktoré sa ľudských práv týkajú uchopiť v ich význame, nielen na základe definícií alebo poučiek z učebníc.

Diskusia o ľudských právach je nedostatočná, V Nórsku zaspali na vavrínoch

Deti v slovenských fokusových skupinách mali prevažujúci názor, že téma ľudských práv vo verejnej diskusii, v médiách a celkovo v spoločnosti nezaznieva v dostatočnej miere. Je to spôsobené podľa nich viacerými faktormi. Jedným z nich je to, že pre mnohých ľudí to vôbec nie je téma. Mnohí z nich majú pocit, že ich práva sú dodržiavané a necítia **potrebu zaoberať sa právami iných** ľudí. Ľudia sa o svoje práva a práva iných nezaujímajú až do bodu, kedy dôjde k situácii, že im samým niekto ublíži a vtedy sa začnú o túto tému zaujímať.

Slovensko je zároveň vnímané deťmi ako konzervatívna krajina, **v ktorej sú stále niektoré témy tabu** a nie je možné o nich v určitých prostrediach hovoriť. Takýmito témami sú napríklad sexuálna výchova, alebo práva LGBTI ľudí, často aj rodová rovnosť.

Tento aspekt okrem slovenských detí priniesli aj viacerí učitelia. Tí hovorili o tom, že Slovensko je dlhodobo vnímané ako „kresťanská“ krajina a je potom veľmi ťažké otvárať niektoré témy, ktoré súvisia s ľudskými právami. Na druhej strane, iní učitelia si mysleli, že diskusia o týchto témach je na Slovensku pomerne

intenzívna, otázne ale je, ako je uchopená a čo je jej obsahom. Ak aj príde k diskusii o právach napríklad sexuálnych menšín, tak nastanú dve situácie – buď **sa téma zneužije na získavanie politických bodov**, čo vedie vlastne ešte k zhoršovaniu práv týchto ľudí, alebo **je marginalizovaná** ako niečo, čo nie je dôležité a malo by sa odsunúť nabok.

Zaujímavým zistením z **nórskych fokusových skupín** bolo, že ak aj vnímajú tému ľudských práv v nejakom diskurze, skôr sa týka porušovania práv ľudí v iných krajinách než v samotnom Nórsku. Vo verejnej diskusii rezonuje skôr to, že niektoré krajiny sú v dodržiavaní ľudských práv ďalej, iné ich neberú až tak vážne a v niektorých sa vyslovene porušujú. Diskurzu má potom podobu skôr globálneho hľadiska ako vnímania situácie v samotnom Nórsku.

Mladí ľudia tak na Slovensku, ako aj v Nórsku sa zhodli, že diskusia o ľudských právach by mala byť oveľa intenzívnejšia, pretože k porušovaniu práv stále dochádza. V prípade slovenských detí išlo najmä o témy rasizmu a porušovania práv menšín. Nórske deti poukazovali na to, že napriek tomu, že Nórsko je veľmi progresívne v garantovaní ľudských práv, netreba sa s touto situáciou uspokojiť, pretože stále k porušovaniu práv dochádza tiež. Oproti slovenským deťom však oveľa častejšie spomínali aj šikanu a zneužívanie, prípadne témy ako body shaming. Poukazovali aj na šikanu na sociálnych sieťach, tlak na mladých ľudí kvôli výzoru a podobne.

Škola zohráva dôležitú rolu v uchopovaní témy ľudských práv

Účastníci fokusových skupín a aj učitelia v rozhovoroch sa v princípe zhodli, že škola zohráva kľúčovú úlohu pre deti pri získavaní informácií o ľudských právach a pri vzdelávaní k nim. Ľudské práva tak do školy rozhodne patria a mali by byť súčasťou vzdelávacieho systému. V prvom rade sa ukazuje, že ľudia by sa mali dozvedať o téme ľudských práv **čím skôr** a keďže školy sú dôležitým socializačným prvkom, škola je presne ten priestor, kde sa s touto témou môžu deti a mladí ľudia stretnúť.

Jednou z oblastí, ktorú slovenské deti opisovali ako dôležitú úlohu školy pri vzdelávaní o ľudských právach, je to, že je veľmi dôležité rozpoznať a vnímať rozmanitosť v širšom (napríklad školskom) prostredí, dozvedať sa o menšinách, diskutovať o týchto témach a učiť sa rešpektu k ostatným ľuďom. Na to poskytuje škola veľmi dobrý priestor, lebo je to prvé miesto, kedy dochádza k tzv. sekundárnej socializácii a deti sa stávajú súčasťou širšieho spoločenstva, ako je len vlastná rodina či blízke okolie.

Škola by tak mala byť bezpečným priestorom, kde sa deti môžu slobodne a dôverne rozprávať aj o témach, ktoré ich trápia, alebo ktoré napríklad nie sú v spoločnosti dostatočne citlivo diskutované. Učitelia by mali mať dostatočné kompetencie, zručnosti a adekvátne vzdelávanie, ktoré by im umožnilo, aby vedeli jednotlivé témy s deťmi dobre reflektovať a uchopiť.

Nórske deti sa tiež spoločne zhodli na tom, že téma ľudských práv rozhodne do škôl patrí a je potrebné jej venovať náležitú pozornosť. Podobne ako slovenské deti aj oni sami zdôrazňovali, že je to dôležité kvôli vzájomnému spolunažívaniu, rešpektu a pochopeniu toho, čo ľudské práva znamenajú. Ak sa o tom nebudú učiť v škole, nebudú dostatočne citliví na to, že stále dochádza k porušovaniu práv, že existuje rasizmus či iné formy porušovania ľudských práv. Dobré vzdelávanie k ľudským právam v škole znamená dobré porozumenie tomu, čo ľudské práva znamenajú a ako má byť ich ochrana realizovaná v praxi.

Na Slovenskú sú ľudské práva „predmetovou“ záležitosťou, v Nórsku sú včlenené do mnohých predmetov bez definícií

Slovenskí žiaci sa o ľudských právach predovšetkým dozvedajú na **občianskej náuke** a niekedy na etickej výchove. Sú tak jednoznačne predmetovo zakotvené. Dôležité v tejto súvislosti je spomenúť, že nie sú širšie ukotvené v hodnotách školy a len veľmi málokedy sa ľudské práva stanú súčasťou iných predmetov. Aj na občianskej náuke sa im podľa žiakov (ale aj učiteľov) venujú len jednu alebo dve hodiny, keďže obsah občianskej náuky je veľmi komplexný a na túto tému neostáva veľa času. Ide teda skôr len o definovanie toho, čo ľudské práva sú, ich vymenovanie bez širšieho uchopenia kontextu.

Dôležité v tomto smere však je aj to, že občianska náuka je vnímaná ako okrajový predmet, ktorému nie je venovaná dostatočná pozornosť. Napríklad počas pandémie COVID, kedy prebiehalo dištančné vzdelávanie sa občianska náuka vôbec neučila, keďže bol obsah vzdelávania pomerne redukovaný.

Nórske deti vo fokusových skupinách často spontánne hovorili, že priamo sa o ľudských právach neučia v zmysle, ako o tom hovorili slovenské deti, že by sa učili poučky, definície alebo že by na to existovali nejaké konkrétne učebnice. Väčšina spomenula, že ako samostatný predmet to vôbec v škole nemajú a venujú sa tejto téme rôzne. Avšak spomínali, že sú isté predmety, v rámci ktorých sa k téme ľudských práv dostávajú častejšie – napríklad na predmete „social studies“, tie opakovane spomínali viacerí nórski respondenti, alebo na predmete KRLE (Christianity, Religion, Philosophies of Life and Ethics). V jednom prípade spomenuli, že sa o ľudských právach dozvedeli na predmete „Norwegian“, kde hovorili o rozmanitosti a komunite.

Oveľa častejšie ako slovenské deti však spomínali, že ľudské práva občas vyvstanú takmer na každom predmete, napríklad aj na „arts and crafts“ (umenie a remeslá). Ukazuje sa teda, že ľudské práva v Nórsku sú akoby prirodzenejšie a fluidnejšie začlenené do vzdelávacieho procesu a deti sa o nich dozvedajú bez toho, aby sa museli vyslovene učiť definície a podobne.

Formálne nastavenie občianskej výchovy neznamená, že sa všetky deti učia len poučky a definície. Vždy závisí od konkrétneho učiteľa či učiteľky, akú formu alebo metódu oboznamovania o téme ľudských práv zvolí. Preto aj respondenti v našom výskume uvádzali rôzne alternatívne prístupy k tomu, ako sa o ľudských právach dozvedajú. V niektorých prípadoch majú skúsenosť, že učitelia využívali rôzne príklady, diskusie a venovali sa tejto téme hlbšie.

Podľa slovenských žiakov sa však takýto prístup uplatňuje len veľmi zriedkavo, pretože na to nie je dostatočný čas a niektorí učitelia sa aj obávajú začínať diskusiu o ľudských právach, či už z dôvodu, že o tom nevedia veľa, alebo sa obávajú konfrontácie.

V Nórsku sa však k týmto témam pristupuje úplne inak. Síce nemajú nejaký konkrétny predmet, ktorý by bol priamo zameraný na ľudské práva, ale vo vzdelávaní sa používajú rôzne alternatívne metódy, akými sa dá týmto témam venovať. Nórske deti napríklad spomínali, že v rámci rôznych predmetov píše **eseje**, kde sa môžu obsahovo venovať aj témam, ktoré súvisia s ľudskými právami – ako napríklad téma slobody vyjadrovania, šikana a podobne.

Často dochádza **k diskusiám**, kedy porovnávajú situáciu v iných krajinách v oblasti porušovania práv s Nórskom a diskutujú, v čom sa tieto krajiny odlišujú.

Tu sa však prejavila aj pomerne veľká citlivosť nórskeho žiakov, keď skonštatovali, že diskusiu treba viesť citlivým spôsobom, pretože pre niektorých žiakov, ktorí napríklad patria k niektorým zo znevýhodnených

skupín môže byť nepríjemné o takýchto témach hovoriť, pretože to môže byť pre nich veľmi citlivé a osobné.

Zaujímavým konceptom, ktorý spomínali viacerí nórski študenti, sú tzv. **work week** alebo **sustainable development week** (týždeň udržateľného rozvoja). Napríklad teda majú týždeň, kedy chodia von a zbierajú peniaze na nejakú charitatívnu tému, napríklad predávali kalendáre proti rasizmu a podobne. Nie je to teda uchopené ako vzdelávanie k ľudským právam, ale prostredníctvom takýchto aktivít sa neformálnym spôsobom o téme dozvedajú.

Deti by sa chceli o ľudských právach učiť skôr hrou a neformálnou formou

Záverečná časť tejto analýzy prináša nápady a návrhy od samotných detí, ako by sa podľa nich mali ľudské práva učiť, alebo ako by bolo dobré k tejto téme pristupovať.

V prvom rade si slovenské deti myslia, že samotní **učitelia by mali byť otvorenejší k tejto téme**. Mali pocit, že sami by sa mali v tejto téme lepšie zorientovať, čítať o ľudských právach, sledovať verejné dianie a prinášať témy do škôl. Nemala by ich zaskočiť nejaká otázka od žiakov, dôležité je vypočuť si rôzne názory a vedieť na ne potom adekvátne reagovať.

Aj **nórske deti** súhlasili s tým, že učitelia by mali sledovať témy a byť akoby na „tepe doby“ – spoločnosť sa stále mení a je dôležité, aby vedeli, aké témy aktuálne rezonujú v spoločenskom diskurze a tým prispôbovať aj témy súvisiace s ľudskými právami, ktorým sa venujú v škole. Učitelia by mali napríklad aj lepšie rozumieť sociálnym médiám, tomu, ako fungujú a viac sa do nich zapájať, aby vedeli, čím mladí ľudia žijú. Zároveň, učitelia by mali byť otvorenejší nápadom od detí a prejavovať im rešpekt v tom, čo oni samé prinášajú na hodiny.

Čo sa týka foriem vzdelávania, **rovnako slovenské, ako aj nórske deti preferujú skôr interaktívne prístupy, než frontálnu výučbu**. Podľa slovenských detí by bolo veľmi prínosné, keby o témach skôr **diskutovali**, možno niekedy aj s humorom a nadhľadom, než sa len učili definície a pojmy. Pre niektorých by bolo zaujímavé viesť takéto diskusie aj mimo oficiálnych predmetov, napríklad na triednických hodinách, alebo počas rôznych mimoškolských aktivít. Niektoré zas navrhovali, aby sa zaviedla nejaká špecifická hodina v týždni, kde by mohli preberať a diskutovať veci, ktoré ich trápia, zaujímajú, alebo momentálne hýbu svetom.

Diskusie preferovali aj nórske deti. Tie hovorili o tom, že je veľmi dôležité vnímať aktuálne celospoločenské dianie, zdôrazňovali však aj medzinárodný alebo globálny aspekt, nielen to, čo sa deje v ich krajine. Majú pocit, že je veľmi dôležité hovoriť o porušovaní práv, nerovnostiach, chudobe, ale zas na druhej strane venovať sa aj tzv. „malým témam“, ktoré môžu trápiť niekoho zo spolužiakov, alebo danú komunitu, aby bolo jasné, že ľudské práva sa týkajú úplne každého. Rovnako ako slovenské deti, mali aj nórske deti pocit, že humor v tejto oblasti veľmi pomáha.

Interaktívny prístup však neznamená len spoločné diskusie. Napríklad by bolo možné realizovať rôzne **skupinové aktivity**, dokonca možno teambuildingové aktivity, v rámci ktorých by bolo možné prinášať niektoré témy a spoločne sa nad nimi zamýšľať. Podľa viacerých by napríklad pomohlo často aj **zmeniť prostredie**. Ísť napríklad spoločne do prírody, alebo na nejaký výlet a tam sa venovať témam, ktorým je ťažké venovať sa v škole.

Ľudské práva by sa mali odrážať v rôznych predmetoch

Podľa slovenských detí je dôležité, aby neboli ľudské práva len súčasťou občianskej náuky alebo etickej výchovy. Predstavujú si, že by sa tieto témy mali premietiť aj do ďalších predmetov a témy prepájať. Prepájanie predmetov a zakomponovanie tímy ľudských práv často vyskytovalo aj v návrhoch na zlepšenia u slovenských učiteľov. Ide totiž o prierezové témy, pri ktorých sa dá nájsť prienik v prakticky všetkých predmetoch bez toho, aby sa to muselo špecificky volať ako samostatný blok „ľudské práva“.

Slovenskí učitelia by zároveň ocenili a potrebovali kvalitnejšie **metodiky, archívy aktivít, interaktívnejšie možnosti na prácu s deťmi**. Potrebovali by aj školenia alebo metodické dni, pretože ich nikdy nikto poriadne neučil, ako o ľudských právach učiť efektívne. Učitelia by potrebovali aj jednotnejší prístup od štátu a systémovú podporu pre to, aby sa mohli témam ľudských práv venovať tak, ako by to bolo potrebné. To v súčasnosti veľmi chýba a učitelia si často nie sú istí, ktoré témy otvárať, ako sa s nimi vysporiadať, boja sa púšťať do citlivých tém, lebo sami si nie sú istí, či o týchto témach vedia dosť.

Deti sa chcú učiť príkladmi a praxou

Poslednou témou, ktorá odznela ako dôležitá najmä od **nórskych detí** bolo to, že by chceli vedieť, ako sa ľudské práva „žijú v praxi“. To znamená, že nechcú len vedieť, kto má aké práva a ako sú definované legislatívou, ale aj to, ako **sa majú samy správať**, aby práva iných ľudí neporušovali. Dôležité je hovoriť a učiť sa o hodnotách rešpektu k iným, ale aj vo vzťahu ku konkrétnym ľuďom, ktorých žiaci v škole poznajú, nielen voči široko definovaným skupinám.

Summary

This text is an analysis of documents, legislation, and curricula on human rights in Slovakia and Norway, as well as qualitative research conducted through focus groups with eighth and ninth grade pupils in three schools in Slovakia and ninth and tenth grade pupils in Norway, and five interviews with teachers in Slovakia.

In the first part of the analysis, we look at how the officially adopted documents, curricula and educational content are set up in the two countries. This provides us with an important framework for the next part of the analysis, which looks at the concrete impacts of the educational system settings on the process of human rights education. Thus, in the second part of the text, we discuss 'human rights in practice'.

Human rights education in Norway has a long tradition

Human rights education has a much longer history in Norway than in Slovakia. It is also evident from a comparison of the documents that frame and set out the aims and values of education in both countries that much more emphasis is placed on human rights education in Norway. In the Norwegian documents we also encounter much more education about democracy, towards democracy and the promotion of participation. Norwegian pupils are exposed to human rights much earlier than Slovak pupils. In Norwegian schools, pupils already learn about minorities in the first years, they know how the rights of the Sami people were violated and they are also introduced to children's rights much earlier than the Slovak ones.

Human rights and democratic principles are the pillars of education in Norway. They are not only found in the subject of social studies but are also found in other educational areas and subjects. Pupils often do not even need to know or have a specific named that they are learning about human rights. In Slovakia, according to the curriculum, pupils encounter human rights mainly in the subject of civic education, only at second level, which is part of the educational area of man and society, ethics education or in cross-cutting themes of education. In other subjects, they very rarely encounter human rights, and it is often more the initiative of a particular teacher, whether he or she is willing and able to talk about human rights in his or her subject or to link them to a specific subject.

If we compare the specific goals, values, or competences that pupils in both countries must achieve in the educational process, in Norway we encounter much more of their plurality in the field of human rights. While in Slovakia, human rights education is rather limited to memorising the names of documents or individual rights, in Norway, pupils are more likely to not only know the rights, but also to be able to apply them, defend them, or be able to recognise whether someone's rights are being violated. Learning there also focuses more on practical skills, project work, argumentation and critical thinking or empathy. In Norway, attention is paid to topics that are still taboo in our schools and, if they are not described in the curriculum, teachers do not know how to deal with them or do not want to deal with them. These are topics such as minorities (for example, Sami people) or dealing with the past and history, gender identity, sexual minorities, diversity and so on.

All the documents we have described reflect the relationship of each state to the implementation of human rights. The fact that Slovakia still fails to be a state where human rights are a priority for all, the legislation in this area is still insufficient also influences how human rights are anchored in the documents on

education. The new national curriculum for primary education, where more emphasis is placed on human rights education, may also bring change.

Children associate human rights with freedom, identity, respect for others and a life with dignity

Slovak children spoke of a rather broad grasp of human rights. One of the most common associations was **freedom**. According to them, this takes the form of the right to express one's opinions and beliefs. Everybody thus should have the right "to be myself" not be denied one's own identity.

The freedom to express one's opinion also translates into a feeling **of being heard**. This resonated during several focus groups in Slovakia, but also in Norway. Both groups of children expressed the need to be able to express their opinion, but often also scepticism as to whether their opinion was heard. In both countries it became apparent that children consider this right to be an important value. However, they often encounter the fact that although they can express their opinion, they are not always listened to, and teachers (in particular) are not always sympathetic to such views and do not accept them or enter into power relations with pupils.

Another topic related to human rights was **equality and respect** among people. The latter is mainly related to the fact that although people differ from each other in many characteristics, we should all treat them with **respect and equality**. In this context, young people, especially in Slovakia, spoke very often about different **minorities** or specific groups whose equality should be upheld, whether it is the rights of ethnic minorities, gender equality or the rights of the LGBTI+ community.

An interesting finding was that while the Slovak children often talked about minority rights and the rights of different groups, the **Norwegian children** were much more likely to emphasise **social rights**. Their first associations were mainly with **poverty and social equality**. They talked about people having the right to food and water, so that everyone could get what they needed in life to live with **dignity**.

Overall, it can be concluded that both Norwegian and Slovak children and teachers reflect on the topic of human rights and that it is important to them. The very phrase "human rights" is difficult for children to grasp at first, but in the focus groups it became clear that in the discussions they can understand the meaning of human rights topics in their own terms, not just on the basis of definitions or textbook references.

The debate on human rights is insufficient, In Norway they have rest on their laurels

Children in the Slovak focus groups had the prevailing opinion that the topic of human rights does not appear sufficiently in the public debate, in the media and in society in general. In their opinion, this is due to a number of factors. One is that for many people it is not a topic at all. Many of them feel that their rights are respected and do not feel the need to deal with other people's rights.

At the same time, Slovakia is perceived by children as a conservative country where **some topics are still taboo** and cannot be discussed in certain environments. Such topics are, for example, sex education or the rights of LGBTI people, often including gender equality.

Besides Slovak children, several teachers have also brought this aspect. They talked about the fact that Slovakia has long been perceived as a "conservative" country and it is then very difficult to raise some topics related to human rights. On the other hand, other teachers thought that the debate on these topics is quite intense in Slovakia, but it is questionable how it is approached and what its content is. Even if there is a discussion about the rights of, for example, sexual minorities, two situations arise - either the topic is used to score political points, which actually leads to a worsening of the rights of these people, or it is marginalised as something that is not important and should be pushed aside.

An interesting finding from the Norwegian focus groups was that even if they perceive the topic of human rights in some discourse, it is more likely to be related to violations of people's rights in **other countries than in Norway itself**. Rather, what resonates in the public discourse is that some countries are further along in respecting human rights, while others do not take them as seriously, and in some countries the human rights are explicitly violated. The discourse then takes the form of a global perspective rather than a perception of the situation in Norway itself.

Young people in both Slovakia and Norway agreed that the **debate** on human rights **should be much more intense**, because rights violations still occur. In the case of the Slovak children, it was mainly about **racism** and violations of minority rights. The Norwegian children pointed out that although Norway is very progressive in guaranteeing human rights, there is no need to be satisfied with this situation, because rights violations still occur as well. Compared to Slovak children, however, they also mentioned **bullying and abuse** or topics such as **body shaming** much more frequently. They also referred to bullying on social networks, pressure on young people because of their appearance and so on.

Schools play an important role in addressing human rights

Both focus group participants and teachers interviewed agreed that school plays a crucial role for children in learning about human rights. Thus, human rights definitely belong in school and should be part of the education system. First of all, it appears that young people should learn about the topic of human rights as early as possible, and since schools are an important socialising element, school is precisely the space where children and young people can encounter this topic.

One of the areas that Slovak children described as an important role of school in human rights education is that it is very important to recognize and perceive diversity in the wider (e.g. school) environment, to learn about minorities, to discuss these issues and to learn to respect other people. School provides a very good space for this, as it is the first place where so-called secondary socialisation takes place and children become part of a wider community than just their own family or immediate neighbourhood.

The thus **school should be a safe space** where children can talk freely and confidentially, even about topics that worry them or that are not discussed sensitively enough in society, for example. Teachers should have sufficient competences, skills and adequate training to enable them to reflect on and grasp the issues well with children.

The **Norwegian children** also agreed together that the topic of human rights definitely **belongs in schools** and needs to be given proper attention. Like the Slovak children, they also emphasised that it is important for the sake of mutual coexistence, **respect and understanding of what human rights mean**. If they do not learn about it in school, they will not be sensitive enough to the fact that there are still rights violations, that there is racism, etc. Good human rights education at school means a good understanding of what human rights mean and how their protection should be put into practice.

In Slovakia, human rights are being taught within the school subjects, such as civic education, in Norway they are more embedded in the curriculum as a whole

Slovak pupils primarily learn about human rights in civic education and sometimes within the subject called ethics. The human rights are thus clearly subject-matter based. It is important to mention in this context that human rights are not broadly anchored in the values of the school and very rarely do human rights become part of other subjects. Even in civic education, according to pupils (and also teachers), they are given only one or two lessons, as the content of this subject is very complex and there is not much time left for this topic. So it is more a matter of defining what human rights are, listing them without a broader understanding of the context.

However, it is also important in this respect that civic education is perceived as a marginal subject that does not receive sufficient attention. For example, during the COVID pandemic, when distance education took place, civics in Slovakia was not taught at all, as the content of education was quite reduced.

Norwegian children in the focus groups often spontaneously stated that they were not **directly taught about human rights** in the sense that Slovak children talked about it, that they were taught lessons, definitions or that there were any specific textbooks on the subject. Most of them mentioned that they do not have it as a separate subject at all in school and they deal with this topic in different ways. However, they did mention there are certain subjects in which the topic of human rights comes up more often - for example, in the 'social studies' subject, which was mentioned repeatedly by several Norwegian respondents, or in the KRLE (Christianity, Religion, Philosophies of Life and Ethics) subject. In one case, they mentioned that they had learned about human rights in a 'Norwegian' course where they talked about diversity and community.

However, they were much more likely than Slovak children to mention that human rights **occasionally arise in almost every subject**, for example in arts and crafts. So it turns out that human rights in Norway are somehow more naturally and fluidly integrated into the educational process, and children learn about them without having to explicitly learn definitions and so on.

The formal setting of citizenship education does not mean that all children are taught only lessons and definitions. **It is always up to the individual teacher** what form or method he or she chooses to introduce the subject of human rights. Therefore, respondents in our research also reported a variety of alternative approaches to how they learn about human rights. In some cases, their experience was that teachers used a variety of examples, discussions, and explored the topic in more depth.

However, according to Slovak pupils, this approach is very rarely applied because there is not enough time and some teachers are even afraid to start a discussion about human rights, either because they do not know much about it or because they are afraid of confrontation.

In Norway, however, these topics are approached quite differently. They may not have a specific subject that is directly focused on human rights, but there are various alternative methods used in education to address these topics. For example, Norwegian children mentioned that they write essays in different subjects where they can cover topics that are related to human rights - such as freedom of expression, bullying and so on.

There are often discussions where they compare the situation in other countries in terms of rights violations with Norway and discuss how these countries differ.

Here, however, the Norwegian pupils also showed quite a lot of sensitivity, stating that the discussion needed to be conducted in a sensitive way, as some pupils who, for example, belong to some of the disadvantaged groups may be uncomfortable talking about such topics, as it can be very sensitive and personal for them.

An interesting concept mentioned by several Norwegian students is the **work week or sustainable development week**. So, for example, they have a week where they go out and raise money for a charity, like selling anti-racism calendars and things like that. So it's not framed as human rights education, but through activities like that they learn about the issue in an informal way.

Children would like to learn about human rights in a more playful and informal way

The final part of this analysis presents ideas and suggestions from the children themselves on how they think human rights should be taught or approached.

First of all, Slovak children think that teachers themselves should be more open about this topic. They felt that they should be more familiar with the topic, read about human rights, follow public events and bring the topic into schools. They should not be taken by surprise by a question from pupils, it is important to listen to different opinions and then be able to respond to them appropriately.

The Norwegian children also agreed that teachers should keep up with the issues and be on the "**pulse of the times**" - society is always changing and it is important for them to know **what topics are currently resonating in the social discourse**, and to adapt the human rights topics they cover in school accordingly. For example, teachers should also have a **better understanding of social media**, how it works and engage more with it, so that they know what young people are living through. At the same time, teachers should be more open to ideas from children and show them respect in what they themselves bring to the classroom.

As far as the forms of education are concerned, both Slovak and Norwegian children prefer **interactive approaches rather than frontal teaching**. According to Slovak children, it would be very beneficial if they discussed topics, perhaps sometimes with humour and insight, rather than just learning definitions and concepts. For some, it would be interesting to have such discussions outside the official subjects, for example in classroom lessons or during various extracurricular activities. Some in turn suggested that a specific lesson in the week could be introduced where they could discuss and debate things that bothered them, interested them, or moved the world at the moment.

Norwegian children also preferred the discussions. They talked about the importance of **reflecting current societal events**, but they also emphasised the international or global aspect, not only what is happening in their own country. They feel it is very important to talk about rights violations, inequalities, poverty, but on the other hand to also address the so-called "**small issues**" that may be bothering a classmate or a community, so that it is clear that human rights concern absolutely everyone. Like the Slovak children, the Norwegian children felt that humour was very helpful in this area.

However, an interactive approach does not only mean joint discussions. For example, various **group activities could be implemented**, perhaps even team-building activities, in which certain topics could be brought up and reflected on together. For example, according to many, it would often help to **change the**

environment. For example, to go together to the countryside, or on a trip, and there address topics that are difficult to address at school.

Human rights should be reflected in various subjects

According to Slovak children, it is important that human rights are not just part of civics or ethics education. They imagine that these topics should also be reflected in other subjects and the topics should be interlinked. Linking subjects and embedding human rights themes also occurred frequently in Slovak teachers' suggestions for improvement. This is because these are cross-cutting themes, for which one can find overlap in practically all subjects without having to specifically call it a separate 'human rights' block.

At the same time, Slovak teachers would appreciate and need better methodologies, archives of activities, more interactive possibilities for working with children. They would also need training or methodological days, because no one has ever taught them properly how to teach human rights effectively. Teachers would also need a more coherent approach from the state and systemic support to be able to address human rights issues. This is very lacking at the moment and teachers are often unsure which topics to raise, how to deal with them, they are afraid to venture into sensitive topics because they themselves are not sure if they know enough about these topics.

Children want to learn by example and practice

The last topic that came up as important, especially from the Norwegian children, was that they would like to know how human rights are "lived in practice". This means that they not only want to know who has what rights and how they are defined by legislation, but also how they themselves should behave so that they do not violate other people's rights. It is important to talk and teach about the values of respect for others, but also in relation to specific people that pupils know in school, not just broadly defined groups.

Spracovanie komparatívnej štúdie "Ľudské práva na slovenských a nórskejších školách - Ako to vidia deti?" bolo podporené z Bilaterálneho fondu programu ACF - Slovakia, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2014-2021. Správcom programu je Nadácia Ekopolis v partnerstve s Nadáciou otvorenej spoločnosti Bratislava a Karpatskou nadáciou.

Elaboration of the comparative study "Human rights in Slovak and Norwegian schools - Children views" was supported by the Bilateral Fund of the ACF - Slovakia programme, financed by the EEA Financial Mechanism 2014-2021. The Fund Operator of the ACF - Slovakia programme is the Ekopolis Foundation in partnership with the Open Society Foundation and the Carpathian Foundation.

